

Euroazija, energetska suradnja ili konflikt?

3. dio: na(d)metanje projekata za opskrbu naftom i plinom u svjetlu geopolitike

S. Kolundžić

PREGLEDNI ČLANAK

Izašli smo iz 20. stoljeća s prevladavajućim uvjerenjem o globalnoj premoći neoliberalne ekonomske doktrine. U taj kategorijalni sustav spada i svemoć otvorenog tržišta a koje se odnosi i na energente. Poglavitito naftu i plin.

Na samom početku 21. stoljeća činilo se da dostupnost na tržištima nabave nije upitna. Europa ali i SAD su, s dosta entuzijazma, očekivale pouzdanu opskrbu kako iz Rusije, tako i iz Kaspijske regije. Nije trebalo dugo čekati da se ekonomski oporavljena Rusija prestane zadovoljavati dosadašnjom pozicijom u opskrbi. Prepoznajući uvoznju energetska ovisnost zapada, posebno EU, vješto koristeći svoje prednosti, počinje nametati i uvjete. Uz to, shvaćajući da EU i SAD u Kaspijskoj regiji vide protutežu opskrbe iz Rusije, iza 2005. preuzima inicijativu. S jedne strane nudi nove opskrbe projekte za Europu, a s druge poduzima niz koraka da preko svojih transportnih sustava osigura tranzit nafte i plina iz Kaspijske regije. Kontrolirajući energetske tokove, kontrolira i sve druge uvjete. U pogodnom času zakupljuje višak proizvodnje u zemljama regije, a potom kreće u istovrsni proces u nekim sjevernoafričkim zemljama uz namjere stvaranja plinskog kartela.

Manje zemlje, poput Hrvatske, vide svoju šansu u tranzitu nafte i plina s istoka na zapad, očekujući korist u povećanoj pouzdanosti opskrbe kao i u jačanju geopolitičke pozicije.

Međutim, prijeti realna opasnost da se u nesnalaženju, poglavito u lošim geopolitičkim procjenama, a koje u ovom slučaju zahtijevaju izvrsno poznavanje tehnokonomске pozadine svakog projekta odnosno rubnih uvjeta izvedivosti projekata, izgubi jedan od najvažnijih i definitivno nenadoknadivih resursa – vrijeme.

Ključne riječi: geopolitika, transport, tranzit, izvlačenje

1. UVOD

Energetika, u širem smislu, u 20. stoljeće je zakoračila kao proizvodnja od lokalnog značaja, a sredinom stoljeća prerastala je u nacionalne sustave. Kad je riječ o nafti, posebno istraživanju i proizvodnji, ta djelatnost se globalizira već početkom 20. stoljeća. Djelatnost prirodnog plina u međunarodno trgovanje je zakoračila šezdesetih godina. Na kraju 20. stoljeća imamo prve znakove globalizacije plinskog poslovanja na strani potrošnje, nošene na krilima liberalizacije i deregulacije energetskog tržišta u Europi i Sjevernoj Americi.

U devedesetim godinama 20. stoljeća promoviran je proces konvergencije između plinskog poslovanja i proizvodnje električne energije, a ona se provodi međusobnim spajanjem i/ili preuzimanjem tvrtki tih dviju djelatnosti.

Tek na početku 21. stoljeća globalizacija, u svojoj početnoj fazi-internacionalizaciji, zahvaća i djelatnost proizvodnje električne energije, prijenosa i distribucije.

Kako u istom vremenu briga za očuvanje okoliša (i Kyoto protokol) te rast cijena nafte i plina proizvode razne učinke, od oporavka ruske ekonomije ali i rasta imperijalne svijesti, do rasta potrošnje svekolike energije a naročito nafte, u mnogoljudnim zemljama, s brže ili sporije rastućim gospodarstvima, javlja se krhka ravnoteža između ponude i potražnje nafte. U tim okolnostima Rusija nastoji ovladati tržištem Europe, posebno u opskrbi prirodnim plinom, dok EU vodi

tridesetogodišnju konzistentnu strategiju, naravno koliko je to moguće u arhitekturi EU 15, a pogotovo EU.²⁷ Pa ipak, u jednom je do sada ostala potpuno dosljedna – usklađenoj ravnoteži raznih izvora opskrbe, posebno plinom.

U predstojećem obzoru do 2020. godine, potrebe Europe rastu a Rusija nastoji povećavati svoj udio u europskoj opskrbi.

Na vidjelo su izašli geopolitički interesi a energetske strategije, u ovom slučaju dviju strana, EU i Rusije, koriste energetska ponudu i potražnju kao geostrateške poluge. EU nije jedinstvena u svom nastupu, pa joj to umanjuje pregovaračku snagu.

„U akademskim krugovima razumijevanje geopolitike podrazumijeva geografiju međunarodne politike, posebice poveznice između fizičke okoline (lokacije, resursa, teritorija, itd.) i vođenja vanjske politike.“ (Tuathail, Dalby, str. 112)

Cjelokupna ruska proizvodnja nafte i plina se ne nalazi u njenom europskom dijelu, a uz to se javljaju i azijske zemlje kao proizvođači i kao potencijalni potrošači. Tako imamo euroazijski kompleks odnosa.

Čini nam se da kad se artikulira provedba geopolitičkih ciljeva putem energetike, a provode ju tvrtke, onda se radi o geostrategiji.

Po mišljenju autora, geopolitika je okvirno promišljanje, strategijskim rječnikom snage, slabosti, prijetnji i

šansi, a radi geopolitičkog jačanja pozicije, dok je geostrategija planska razrada izbora i korištenja alata za postizanje strateškog cilja.

U segmentima istraživanja i proizvodnje nafte, geopolitika je igrala važnu ulogu već uoči Prvog svjetskog rata, u SAD, Velikoj Britaniji i Francuskoj.

Tijekom Drugog svjetskog rata dio strateških ciljeva Njemačke bilo je ovladavanje naftnim izvorima, čemu su se saveznici suprotstavljali. Tijekom rata (1944. godine)⁸¹ nacionalni stratezi su upozorili onodobnog američkog predsjednika F.D.Roosevelta da iza 1950. godine SAD neće više biti samodostatne u opskrbi naftom te će nastupiti postupni rast ovisnosti o uvozu. Nekoliko mjeseci kasnije, F.D.Roosevelt, otišavši u posjet Ibn Saudu, kralju Saudijske Arabije, sklopio je političko ekonomske aranžmane koji i danas osiguravaju visoki stupanj sigurnosti opskrbe SAD naftom, i uz to vrlo kvalitetnom naftom s niskim troškovima proizvodnje i velikim učešćem američkih kompanija.

Predsjednik Putin je u svoja dva mandata prepoznao vezu između energetike i moći, konsolidirao naftnu i plinsku privredu i započeo ju koristiti kao geopolitičku polugu.

Iako se geopolitika i energetika isprepliću cijelo stoljeće iza nas, političari u manjim zemljama često nemaju državničku širinu da pravodobno razumiju procese i uzročne veze. U zemljama okruženja to vidimo, a glede Hrvatske događaji oko Družbe-Adrije, LNG projekta, odbijanjem ili usporavanjem energetskih projekata, pokazuju da se ne djeluje proaktivno. Dapače, naknadna pamet, i ako dođe, za neke projekte je prekasna.

Motiv za ovo pisanje je prava kakofonija raznih ideja o projektima, uglavnom za tranzit plina i/ili nafte preko Hrvatske. Od njih se očekuju dvije, podjednako nerealne koristi:

- velike naknade za tranzit kroz našu zemlju,
- opskrba hrvatskog tržišta, ali bez svijesti da su projekti opskrbe naftom ili plinom, odnosno naftovodi i plinovodi, radi ekonomije veličine nerentabilni ako nisu regionalni projekti. A ako su regionalni, ne mogu biti samo hrvatski.

Kad je riječ o naknadama za tranzit prevelika su očekivanja, vjerojatno pod dojmom povijesnog učenja o maltarinama na ulazu u grad u vrijeme postojanja stotina feuda, država-gradova i malih država u Europi u vrijeme Franje Tahija, druga polovina 16. stoljeća.

Na žalost i političari zaboravljaju da su tarife za transport regulirane i unificirane za EU te uglavnom pokrivaju uložena sredstva investitorima (to u pravilu nije država) te umjerenu dobit.

Ako bi tranzit išao preko Hrvatske opskrba našeg tržišta razumna je mogućnost, naravno uz uvjet da se

time ne narušava načelo diversifikacije opskrbe te ako su cijene na tržištu naše države konkurentne. Ako se radi o odvojkou od tranzitnog pravca, investicije u odvojak moraju zadovoljiti ekonomije veličine.

S tim razlozima i namjerom da se prikupe potrebni podaci o svakome projektu te se omoguće usporedbe po raznim kriterijima, daje se pregled projekata.

2. ENERGIJA I GEOPOLITIKA

Rusko-ukrajinska sporenje oko cijena ruskog plina za Ukrajinu 2006. godine^[op. autora 1] i kasnije Rusko-Bjeloruska oko tranzita nafte, imale su za posljedicu ubrzanje nekih projekata za tranzit nafte i posebno plina novim trasama koje zaobilaze Ukrajinu i Bjelorusiju.

Ruske tvrtke su se odlučile za kompleksan odgovor koji se oživotvoruje s nekoliko projekata, poput sjevernog plinskog tranzitnog pravca Sjevernim tokom (North Stream) i Južnim tokom (South Stream), kombiniranih s nastojanjem preuzimanja transportnih sustava u zemljama Europe gdje god je to moguće.

Autoru se činilo da su europske reakcije u tijeku Rusko-Ukrajinskih i Rusko-Bjeloruskih prijepora bile fobične i pretjerane, ali noviji događaji iz srpanja 2008. godine, o kojima su nas obavijestila sredstva informiranja (Poslovni dnevnik, 16.07.2008., str 8), o 60%-tnom smanjenju ruske isporuke nafte za Češku i Poljsku, (193 000 t umjesto 460 000 t) uz objašnjenje da se radi o tehničkim problemima, sredstva informiranja vide kao odmazdu za prihvaćanje instaliranja radara – dijela obrambenog sustava NATO-a, na tlu Češke i Poljske.

Tijekom studenog 2008. višestruko smo izvještavani o novim problemima u odnosu Rusije i Ukrajine u naplati preuzetog prirodnog plina. (Privredni vjesnik, 24.11.2008., str 20, D. Živković, Ruski medvjed opet na Ukrajinskim vratima) Predsjednik Medvedev traži plaćanje duga od 2,4 milijarde US\$. Ukrajinska strana osporava visinu duga, spominjući dug od 1,27 milijardi US\$, ali prema RosUkrEnergu, zajedničkoj rusko-ukrajinskoj tvrtki. Ukrajina uvozi oko 55 mlrd m³/g plina. Osnovni predmet sporenja je rast cijena sa sadašnjih 179,5 na 400 US\$/1 000 m³. Ukrajinci pak smatraju da bi cijena od 95 - 100 US\$/1000 m³ bila pravična! (Poslovni dnevnik, 24.11.2008., str 10)

U prosincu 2008. nastaje zaoštavanje a EU strepi od mogućih posljedica. Do 5. siječnja Rusija i Ukrajina nisu dogovorile rješenje spora i dolazi do obustave opskrbe Europe plinom. Mučno natezanje potrajat će dva tjedna. Da li su lekciju naučili Rusi, Ukrajinci, Europljani? Ali i Hrvati su trebali izvući pouke.

U nadmetanjima EU i Rusije na području opskrbe plinom Gazprom ima znatno širu ulogu od njegove

1 Početkom 2008., unatoč pregovorima na najvišoj državnoj razini, problem plaćanja plina od strane Ukrajine još uvijek nije riješen. Početkom ožujka, Gazprom smanjuje Ukrajinu isporuke za 25%, nekoliko dana kasnije za još 25%. Navodno zbog duga koji je prešao 900 mil \$.

U 2007. cijena plina za Ukrajinu je bila 130 \$/1000 m³. Gazprom 2008. nudi plin Ukrajini po 179,5 \$/1000 m³. Ruski plin za hrvatsko tržište, na granici zemlje, s uračunatim transportom plaćamo blizu 400 \$/1000 m³.

Ponovno je sve jasno. Ukrajina ugrožava opskrbu Europe radi svojih nerealnih ambicija da izbori što nižu cijenu, kao da je u sastavu Rusije.

Hoće li zapadni svijet ponovno tražiti krivce samo na ruskoj strani kao 2005/2006. ili godinu kasnije kad je izbio spor s Bjelorusijom, sa sličnim povodom ali radi tranzita nafte.

A kada je riječ o Ukrajini, mjesto drugog komentara prisjetimo se da kada je 2008. godine uhapšen navodni šef ruske mafije Semjon Mogiljevič, Julijana Timošenko je na upite novinara rekla da Mogiljevič, kao tajanstveni (su)vlasnik RosUkrEnergo tvrtke koja Ukrajini prodaje ruski plin i plin iz Uzbekistana i Tadžikistana, nije potreban, a predsjedniku Europske komisije, M.Barrosu obećala je transparentnost u poslovanju s plinom.

privredne aktivnosti, ulogu operatora ruske politike. Gazpromova davno utvrđena strategija „dolaska do krajnjeg kupca“ ušla je u provedbenu fazu sklopljenim ugovorima s talijanskim ENI-em i francuskim GdF-om o opskrbi krajnjih kupaca, na talijanskom tržištu sa 3 a na francuskom sa 2 milijarde m³ plina godišnje.

Nakon što je Gazprom ugovorio s njemačkim poduzećima izgradnju Sjevernog toka (izvorno Nord European Gas Pipeline, NEGP, s investitorima: E.ON, BASF, Gazprom, kapaciteta 55 mlrd m³/g) – plinovoda iz Rusije, preko Baltika do Njemačke i nakon ponude izgradnje Južnog toka preko jugoistočnih europskih zemalja, kao izravnog konkurenta europskom projektu Nabucco, strateško pozicioniranje opskrbe Europe ruskim plinom dobiva na uvjerljivosti.

Gazprom je uz to sklopio 25-godišnji ugovor s Kazahstanom i Turkmenistanom o otkupu njihovih slobodnih količina plina i njihovom transportu preko Rusije. Isto je postigao i s Uzbekistanom u rujnu 2008. Na kraju, u listopadu 2008. objavljeno je da su Rusi (Gazprom) Iran i Katar sklopili sporazume o formiranju interesne organizacije zemalja izvoznica plina. (Poslovni dnevnik, 23.10.2008., str 11, M.Dobrašin: Rusija, Iran i Katar osnovali plinski kartel) Te tri zemlje zajedno gospodare s polovinom svjetskih rezervi plina!

Uoči Božića 2008. održan je forum zemalja izvoznika plina na ministarskoj razini iz 12 zemalja (GECF, Gas Export Country Forum).

Povlačeći navedene, uistinu snažne poteze, Rusija je ojačala svoju geopolitičku poziciju. Nakon rusko-gruzijskog sukoba (kolovoz 2008.), važnost ciljeva EU o diverzificiranoj opskrbi plinom i ravnoteži opskrbenih izvora te održavanju uvoza plina iz Rusije u ispodmonopolnom udjelu, s jedne strane dobiva na važnosti a s druge dolazi u pitanje provedivost takve strategije.

Tijekom cijelog 20. stoljeća kao i početkom ovog 21., vidljiva je isprepletenost geopolitike i naftnog poslovanja. Novijeg su datuma povezivanje geopolitike i plina, ili još točnije korištenja opskrbe plinom kao geostrateške poluge, ako geostrategiju razumijemo kao provedbu geopolitike. U tom svjetlu treba sagledati borbu za kontrolu izvora nafte i plina u Kaspijskoj regiji, kao i borbu za evakuaciju nafte i plina.^[op. autora 2]

Pojam geopolitika prvo je uporabio Šveđanin Rudolf Kjellen⁴⁷, 1899. godine. Od njega je pojam preuzeo Karl Haushofer koji je 1924. godine pokrenuo časopis s imenom Geopolitika. No kako je svojim znanjem servisirao Nationalsocijalizam i Hitlera, iza Drugog svjetskog rata se pojam geopolitika nije koristio sve do početka Hladnog rata.

Geostrategija, kao provedba geopolitike, pozadina je euroatlantizma. U tome odnosi SAD i Velike Britanije imaju centralno mjesto. SAD i Europa su u prvoj polovini 20. stoljeća imali zajedničkog neprijatelja – Njemačku, a u drugoj za vrijeme Hladnog rata – SSSR. Nakon promjena i nestanka ideološke bipolarnosti, u 90-tim se činilo da je nestala poveznica euroatlantizma i da se

euroatlantsko savezništvo uputilo prema rivalstvu. Posebno se to vidjelo uoči invazije na Irak.

No, u novije vrijeme mnogi potezi Rusije, posebno na energetsom planu, ukazuju na obnovu ruske imperijalne svijesti. To bi moglo biti novo vezivo euroatlantizma.

Iako je geopolitika niknula za potrebe politike i imperijalnih nadmetanja, globalizacija ju aktualizira. Sedamdesete godine prošlog stoljeća su vrijeme rasta globalne svijesti o potrebi zajedničkih akcija u rješavanju gladi, ljudskih prava, zaštite okoliša i iskorjenjivanja nekih bolesti. I biološko, kao i nuklearno oružje su pitanja potrebe globalnog nadzora. Međunarodni terorizam je nerješiv bez globalnog dogovora. Ali globalnost ima i naličje, a to su zloporabe. Događaj od 11. rujna nije sam po sebi proizveo rat u Afganistanu i Iraku, već „interpretacija Bushove administracije“.73 SAD imaju djelotvornu kontrolu mreže moći kojom, uz ostalo, kontroliraju i energetske izvore, u rasponu od tehnoloških inovacija do vojne sile.

Od 1870. do 1945. traje rivalstvo velikih sila i njihovih imperijalnih politika. Nakon 1945. svijet se strukturira bipolarno, pa se rivalstvo prenosi na pripadnike dvaju političkih sustava, kapitalističkog i komunističkog. Prirodno, rodonačelnici geopolitičkih promišljanja su pripadnici Velike Britanije, Njemačke, Francuske, SAD.

U Velikoj Britaniji nezaobilazno ime je Halforda Mackindera, u Njemačkoj već rečenog generala Karla Haushofera. Obadvojica djeluju u 19. i 20. stoljeću. Već 1905. i Teodor Roosevelt ima svog geopolitičara, Isaiaha Bowmana.

„Mackinderove ideje su nastale iz geopolitičke kulture Britanskog carstva“⁴⁷ a on i nije predviđao mnoge stvari, od uloge i značaja avijacije do uloge SAD kao velesile.

P.M.Defarges⁶ kaže da se geopolitika može definirati kao disciplina koja proučava odnose između prostora i politike.

Suvremene razvoj geopolitike tekao je usporedno s neoliberalnom doktrinom pa isti izvor navodi: „Zašto težiti dominaciji nekim narodom silom i pritom produljivati njegovu ogorčenost, kad je moguće zvesti ga trgovinom koja je za sve plodonosna?“ Konzekventno tome dalje će reći: „Vojna prijetnja i savezi izgubili su svoju važnost zbog pacifikacije međunarodne trgovine“, ili „Tržišno natjecanje će zamijeniti rat.“, kao i „U ratu sreća jednih proizlazi iz nesreće drugih. Trgovina, nasuprot, usrećuje obje strane.“

U svemu tome se prepoznaje utjecaj globalizacije, pa se kaže: „Pojam globalizacije nastaje u posljednjoj četvrtini 20. stoljeća kad je opća pokretljivost ljudi, roba, ideja i td., povezanih raznim mrežama, postala planetarna.“ (Defarges, P. M. (2006.), Geopolitički rječnik, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, str. 70)

Najnoviji prijepori između SAD i EU s Rusijom imaju svoju geopolitičku podlogu, a velikim se dijelom prelamaju na području energetskih interesa. To zaoštavanje odnosa inspirira pojedinca da otvaraju

2 Recenzenti i jezični čistunci ne vole riječ evakuacija. Donekle odgovarajuća hrvatska riječ je transport (nafte i plina). Međutim taj termin tehnički ne opisuje smjer transporta. Stoga je moguća zamjena za evakuaciju – izvlačenje (nafte i plina). No ona nije udomaćena u predmetnim aktivnostima.

pitanja novog hladnog rata. To je, vjerojatno, pretjerano očekivanje.

Unatoč tome treba očekivati da će energetska opskrba Europe ostati područje trvenja između Rusije i EU, odnosno SAD. A iza svega je stvarnost koja se može kvantificirati:

- 85% svjetskih rezervi nafte je u 10 zemalja,
- 80% svjetskih rezervi plina je u 10 zemalja,
- 90% prirodnog plina se uvozi u EU iz tri zemlje, Rusije, Norveške i Alžira.

Autor A. Milardović⁴² smatra da je razdoblje stare geopolitike završilo s padom Berlinskog zida 1989. godine. Međutim i unatoč globalizmu i neoliberalizmu te deteritorijalizaciji koja iz njih proizlazi, prostor kao jedna od komponenata geopolitike ostaje u igri. Nakon sloma bipolarnog svijeta pojavljuje se više središta moći, sedam do osam najrazvijenijih zemalja.

Ima dosta onih koji vjeruju da je S. Huntington sa svojom teorijom o sukobu civilizacija i novih konfliktnih linija proizašlih iz razdjelnica kultura i civilizacija, preteča nove geopolitike. Engdahl, Deffeyes i Klare, sa svojim djelima novu geopolitiku svode na ovladavanje naftnim izvorima. Tome su bliski i autori Stoljeća nafte.¹⁰

Nakon raspada Sovjetskog Saveza 1991. godine, pet srednjoazijskih republika; Kazahstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Tadžikistan i Kirgistan postaju nezavisne države. Tri od njih, Uzbekistan, Tadžikistan i Kirgistan prihvaćaju američke vojne baze. Kazahstan preuzima ulogu tampon zone. Na prostoru polumjeseca kojeg čini prostor od Mediterana do Tihog oceana vodi se suparničko nadmetanje Rusije, SAD, Kine ali i Turske i Irana.

Pozadina geopolitičkih igara je očekivanje da bi Kaspiska regija do 2015. godine mogla uzeti učešće u svjetskoj proizvodnji nafte na razini od 5%. Ali, ne manje važan cilj je i kontrola tranzitnih koridora za naftu i plin, odnosno evakuacija prema preferabilnim tržištima. SAD i EU imaju ciljeve slabljenja ruskog utjecaja i jačanje svojeg, a Rusija obrnuto-jačanje svojeg utjecaja. Nakana Kine je osigurati svoju opskrbu energentima iz te regije.

Rat u Iraku je, nema sumnje, istodobno omogućio kontrolu nad 15% rezervni nafte i proizvodnje, ali i utjecaj na ponudu i potražnju. Ponuda je kontrolirana, a potražnju su pokrenule razvojne stope mnogoljudnih zemalja a prije svega Kine. Tako je stvoren mehanizam za pokretanje rasta cijena. Ne može se osporiti dalekosežno geopolitičko razmišljanje stratega o višestrukome djelovanju iračke vojne. Na jednoj strani je to obeshrabrivanje militantnog panislamizma i muslimanskog fundamentalizma (na kojem je i rasla aktivnost Al Quaide), ali i tempirana bomba naglom razvoju Kine, čiji je razvoj dobro došao do razine liberaliziranog tržišta, ali ne i do razine moćne supersile.

O muslimanskom fundamentalizmu P. Gigante²⁷ kaže da on nastaje na frustraciji siromaštvom u odnosu na bogati zapad „koji se obogatio na njihovoj nafti, a u novije vrijeme posebno ih odbija globalizam čija podloga bitno mijenja njihove običaje i uvjerenja“.

2.1 Pokušaj stvaranja plinskog kartela i utjecaj na sigurnost dobave

Krajem 2006. u tisku se javila informacija (The Financial Times, prenosi Vjesnik, večernje izdanje od 16. 11. 2006., str 11) o nastojanjima Rusa da utemelje „plinski kartel“, po uzoru na OPEC, sa zemljama izvoznicama prirodnog plina: Alžir, Katar, Libija i zemljama srednje Azije; Iran, Turkmenistan i Kazahstan. Formalni razlozi su u „povećanju energetske sigurnosti i međuovisnosti proizvođača i potrošača“.

Do sada je karteliziranje bilo prakticirano među naftnim proizvođačima radi kontrole naftnog tržišta, donosno cijena. Smatra se da je prvi naftaški kartel osnovan 1928. godine, između Texaca, Standard Oila, Exxona, Mobil Oila i Gulf Oila iz SAD-a te BP i RD Shella iz Europe. Budući da je djelovao u tišini, njegovo djelovanje nije dovoljno poznato.

Drugi kartel naftaša je onaj OPEC-ov, mnogo poznatiji. Osnovan je 1960. godine a članice su bile države s velikom proizvodnjom nafte, uglavnom zemlje u razvoju i članice tada moćnog Pokreta nesvrstanih zemalja s velikim učešćem i velikim pravima stranih tvrtki u istraživanju i eksploataciji, tada uglavnom nafte.

Povijesne članice su bile Saudijska Arabija, Alžir, Irak, Iran, Kuvajt, Katar, Abu Dhabi, Libija, Nigerija, Venecuela, Indonezija, Ekvador i Gabon te Ujedinjeni Arapski Emirati.

U razdoblju od 1973. a te su godine s povodom Izraelsko-Egipatskog rata izazvali i prvi naftni šok, pa do 1979. godine s drugim velikim rastom cijena, uspjeli su sa 2 \$/bbl doseći 80 \$/bbl u 1979/80. godini, u vrijeme iranske revolucije.

Radi tih iskustava, pojavne oblike plinske kartelizacije koju svijet prepoznaje u inicijativama V. Putina s Gazpromom kao glavnim nositeljem europske plinske opskrbe s 24-25%-tnim udjelom u opskrbi ali i s 50% učešća u uvoznom plinu u Europi, ta inicijativa postaje predmetom rasprava i na sjednicama obrambenog zapadnog saveza, NATO pakta.

Da ideja plinskog kartela nije prazna prijetnja, reklo bi se prema informaciji Jutarnjeg lista od 20.2.2008. (str. 16), u prigodi susreta alžirskog i ruskog predsjednika u Moskvi.

Početak svibnja iste godine objavljeno je da je održan sastanak (Gas Exporting countries Forum) zemalja izvoznika plina, na kojem su učestvovali Alžir, Bolivija, Brunej, Venecuela, Egipat, Indonezija, Iran, Katar, Libija, Malezija, Ujedinjeni Arapski Emirati, Oman, Rusija, Trinidad i Tobago, Ekvatorijalna Gvineja. Turkmenistan je potencijalni član a na sastanku je, u svojstvu promatrača učestvovala i Norveška (Poslovni dnevnik, 2./3. svibnja 2008., str.9).

Dana 23. listopada 2008., kako je već rečeno, objavljena je vijest o postizanju sporazuma Rusije, Irana i Katara o interesnom udruživanju tih triju zemalja izvoznika prirodnog plina. Da li je to zametak plinskog kartela?

Neki misle da bi takav kartel teško djelovao radi toga što se plin prodaje dugoročnim ugovorima s indeksi-

ranim cijenama. Možda zaboravljaju da je Gazprom uveo praksu skraćanja dugoročnih ugovora na 5 godina?

A uz ranije spomenute kupoprodajne ugovore Gazpoma s Kaspijskim zemljama o otkupu njihovog viška plina, tijekom ljeta 2008. Aleksej Miller je pregovarao s NOC Libia o dobivanju triju koncesija za proizvodnju iz otkrivenih nalazišta plina s rezervama od 30 milijardi m³ i nafte s rezervama od 110 milijuna tona (objavljeno u Global LNG Markets, 1. lipnja 2008., str 1-2).

Rusija je nezamjenjiva u cjevovodnoj opskrbi prirodnim plinom Europe. Katar je od velike važnosti za opskrbu ukapljenim prirodnim plinom. Iran je potencijalni opskrbljivač cjevovodima. Uz njih je u aktualnoj opskrbi posebno važan Alžir. Gazprom i Sonatrach (Alžir) zajedno podmiruju 36% potreba Europe (podatak za 2006. godinu).

Glede preispitivanja odnosa s Rusijom, u EU prevladavaju tri motrišta: oni koji smatraju da se s Rusima moraju uspostaviti partnerski odnosi, oni koji se žele suprotstaviti ruskim ambicijama i treći koji smatraju da su ih Rusi već „uhvatili za gušu“ (Uroš Dužin: Rogovi u europskoj vreći, www.privredni.hr). Ta podijeljenost slabi pregovaračku snagu Unije.

Prva grupa vidi protutežu ovisnosti o ruskim energentima u veličini i platnoj sposobnosti europskog tržišta.

Nastajanjima Gazpoma da vlasnički uđe u strukturu europskog transportnog sustava, EU se snažno opire. Najnoviji pad cijena nafte i plina na svjetskom tržištu slabi ta nastojanja.

Valja znati da interesi Rusije da ovlada transportnim putovima imaju svoju komercijalnu pozadinu. U uvjetima niskih cijena plina, kad je 1994. godine cijena nafte bila na razini desetak \$/bbl, te uvjetima nižih cijena plina na američkom tržištu, bili su i različiti udjeli troškova transporta. Novi dobavni pravci kao i ulaganja u povezivanje sustava u Europi djeluju na rast tih troškova. Prema tome kartelizacija, uz osnovni cilj da utječe na formiranje cijena plina, vidi i dobru poslovnu priliku ovladavanja transportom i tranzitom u Europi, kako radi učvršćivanja pozicije na tržištu, tako i radi značajnih prihoda.

Procjenjuje se da u cijeni plina proizvođači participiraju s oko 45% a trgovina s 8%.

Desetak godina ranije, prije početka otvaranja tržišta u Europi, udjeli transportnih troškova kod krajnjeg kupca bili su nešto drugačiji.

Dakle, transport plina je i sam po sebi unosna djelatnost.

Tablica 3-1. Usporedbe strukture troškova plina SAD i Francuske (%)			
SAD		Francuska	
distribucija	43,1	distribucija	43,1
transport2	0,0	transport1	0,2
cijena plina na ušću bušotine	40,0	cijena plina na ušću bušotine	46,7

Prema: Natural Gas Transportation, IEA, 1994

2.2 Disperzija rezervi nafte i plina s motrišta geopolitike

Uvriježena je paradigma u naftnom i plinskom promišljanju o sigurnosti energetske opskrbe da su rezerve plina više disperzirane od naftnih. Prema podacima BP Statistical Review of World Energy, June 2008, raspodjela rezervi po kontinentima/regijama je kako slijedi u tablici 3-2.

Tablica 3-2. Raspodjela rezervi po kontinentima 2007. godine (%)		
kontinent/regija	nafta	plin
1. Srednji istok	61,0	41,3
2. Europa + Euroazija	11,6	33,5
3. Afrika	9,5	8,2
Prva tri zajedno	82,1	83,0
4. Južna i Srednja Amerika	9,0	4,4
5. Sjeverna Amerika	5,6	4,5
6. Azija - Pacifik	3,3	8,2

Prema: BP Statistical Review of World Energy, June 2008

Za potpuniji sud o distribuiranosti rezervi potrebno je imati pregled rezervi po zemljama. Za to razmatranje donosim spisak zemalja s rezervama čije je učešće veće od 1% u odnosu na svjetske, uz napomenu izvoznog potencijala te napomenu o sklonosti ekonomskom nacionalizmu koji suspendira načela slobodnog tržišta (tab. 3-3).

Ukupno 23 zemlje imaju rezerve nafte ili plina koje su na 1 ili više od 1% u odnosu na svjetske. Sedamnaest od njih imaju naftu, a dvadeset i jedna plin. Izvozni potencijal za naftu (od 17) ima 14 zemalja. Izvodni potencijal za plin (od 21) ima 18 zemalja.

Distribuiranost rezervi nafte obuhvaća manji broj zemalja (u obzir su uzete one s više od 1% rezervi), dok izvozni potencijal za plin ima veći broj zemalja, 18 naprama 14.

2.3 I vojni sukob Rusije s Gruzijom ima geopolitičku pozadinu

Među izvoznicima, Venezuela, Ruska Federacija, Iran, Alžir i Libija pokazuju svojom pripadnošću formalnim i neformalnim organizacijama sklonost karteliziranju i korištenju svojih potencijala kao političkih poluga.

Teza o većoj distribuiranosti plinskih rezervi s motrišta sigurnosti opskrbe nema onaj značaj koji ta teza pothranjuje.

Do 2007., zemlje članice OPEC-a dosegle su 42% ukupne, dnevne, svjetske proizvodnje nafte, a u svjetskom izvozu učestvuju s 50%.³⁰ Uz revolucionarnost nekih režima, prvenstveno u Južnoj Americi i islamskog fundamentalizma u nekim bliskoistočnim zemljama, posezanje za naftom kao polugom ucjena ispunjava nelagodnom.

Europska unija i SAD značajno revidiraju svoje energetske strategije pa se formiraju novu strateški pravci smanjenja ovisnosti o uvoznjoj nafti i plinu s oslanjanjem na povećani udio obnovljive energije,

Tablica 3-3. Distribucija rezervi nafte i plina, po zemljama (% svjetskih rezervi)

Zemlja	nafta (% svj. rezervi)	plin (% svj. rezervi)	I-izvojni potencijal In-izvoz nafte Ip-izvoz plina
SAD	2,4	3,4	-
Kanada	2,2	-	In
Brazil	1,0	-	Najnovija otkrića nafte mogla bi povećati sadašnji udio od 1%
Venezuela	7,0	2,9	In + Ip
Kazahstan	3,2	1,1	In + Ip
Norveška	0,7	1,7	In + Ip
Ruska Federacija	6,4	25,2	In + Ip
Turkmenistan	-	1,5	Ip
Uzbekistan	-	1,0	Ip
Iran	11,2	15,7	In + Ip
Irak	9,3	1,8	In + Ip
Kuvait	8,2	1,0	In
Katar	2,2	14,4	In + Ip
Saudijska Arabija	21,3	4,0	In + Ip
UAE	7,9	3,4	In + Ip
Alžir	1,0	2,5	In + Ip
Libija	3,3	0,8	In + Ip
Nigerija	2,9	3,0	In + Ip
Egipat	1,3	1,2	In + Ip
Kina	-	1,1	Ip
Australija	-	1,4	Ip
Indonesija	-	1,7	Ip
Malezija	-	1,4	Ip

Prema: BP Statistical Review of World Energy, June 2008

gradnji velikog broja terminala za uvoz ukapljenog plina i novom valu interesa za nuklearnu energiju.

EU povećava razinu energetske sigurnosti snažnijim povezivanjem proizvođača i potrošača, piše časopis Plin u lipnju 2006., (str 19-23, preneseno iz Oil & Gas Journal, October 10, 2005), prenoseći strukturu energetske potrošnje u Europi (2000. godina):

nafta	41%
prirodni plin	22%
ugljen	16%
nuklearna energija	15%
obnovljivi izvori	6%

Od 2000. do 2005. godine EU smanjila je udio potrošnje nafte na 35,1% a povećala udio plina na 26,6%.

U 2030. godini EU će imati samo 10% nafte i 20% plina iz vlastite proizvodnje. Upravo radi takve, davno uočene perspektive osmišljena je EEP (europska energetska povelja, EU Energy Charter EUEC) i ugovor Energy Charter Treaty kojim se početkom devedesetih godina prošlog stoljeća htjelo urediti euroazijsku suradnju između energetske insuficijentne Europe i bogate Azije, posebno Rusije, kojoj je u vremenu stvaranja EEP nedostajao kapital.

1994. godine EUEC je potpisan ali ga Rusija nije ratificirala u Parlamentu.

Obzirom na procjenu rezervi nafte i plina u Kaspijskoj regiji (Azerbajdžan, Kazahstan i Turkmenistan) od 2,7 mlrd do 5,1 mlrd m³ (16,9 – 32,2 mlrd bbl) i 4 728,9 mlrd m³ plina (167 Tcf), EU je 1995. napravila

međudržavni sporazum sa zemljama Kaspijske regije, kao Program o transportu plina i nafte za Europu (INOGATE program). Taj sporazum štiti europske investicije u regiji i Centralnoj Aziji. Nakon toga je 2001. godine sklopljen Međudržavni krovni sporazum (INOGATE Umbrella Agreement) kojim su utvrđeni provedbeni propisi koji olakšavaju razvoj međudržavnog transportnog sustava za naftu i plin i osiguravaju investitore u sustavu. Međutim, čini se prekasno.

Zelena knjiga EU, (Green Paper, a European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, Bruxelles, 8th March 2006, COM(2006)105 final) ima sljedeća sagledavanja:

- Investicije u infrastrukturu oko 20 000 mlrd \$ za narednih 20 godina.
- Uvozna ovisnost EU raste na 70% energije u 20-30 godina.
- Rezerve su koncentrirane u nekoliko zemalja – danas sav uvoz dolazi iz tri zemlje: Rusija, Norveška, Alžir, a za 25 godina 80% plina će se uvoziti.
- Danas raste globalna potražnja za energijom, a do 2030. emisija CO₂ porasti će za 60%!
- Globalna potrošnja nafte porasla je za 20% od 1994. godine po prosječnoj stopi od 1,6% godišnje.
- Cijene nafte rastu i zadnje dvije godine su udvostručene. Rast cijena ujedno je povod za rast energetske efikasnosti.
- Ako se ne nađe rješenje, do kraja stoljeća zatopljenje bi prosječno poraslo za 1,4 do 5,8 EC. I na kraju,

- Pristup energiji je osnovno pitanje za svakog u Europi! Security of Supply traži odgovor Europe. **Zasebna politika u rješavanju tih pitanja više nije dovoljna.**

Povijest međunarodnih interesa za nesmetanu trgovinu u podmorju Kaspijskog jezera sežu u 19. stoljeće, kada su brodovi Ruskog i Perzijskog carstva trebali uvjete slobodne plovidbe u cilju prijevoza hrane i drugih dobara, a nisu postojale potrebe reguliranja istraživanja mineralnih sirovina. U 20. stoljeću su dvije zainteresirane strane sklopile Povelju o prijateljstvu (Friendship Treaty, 1921. godine), te Povelju o trgovini i plovidbi (Treaty of Commerce and Navigation, 1940. godine). Tim je ugovorima isključeno pravo plovidbe za treću stranu. More je na 10 milja od obale proglašeno ribolovnom zonom, ali granice u Kaspijskom jezeru nisu definirane a nisu definirana niti prava na rudno blago. Odatle prijevori o granicama, koji nisu završeni. Unatoč tome, istraživanja nafte i plina i proizvodnje su u 90-tim godinama započele i odvijaju se bez većih međudržavnih sporova.

Uz postojeće cjevovode prema Novorosijsku na Crnom moru, izgrađeni su naftovodi prema Ceyhanu u Turskoj na Mediteranu te prema Supsi, luci Azerbajdžana u Crnom moru (1999.).

Noviji događaji u Gruziji ukazuju da Zbigniew Brzezinski, predviđajući u svojoj knjizi Velika šahovska ploča, objavljenom krajem osamdesetih godina, da će Kavkaz postati područje novih trvenja Zapada s Istokom, nije pisao bez osnove.

Nesmotrena vojna akcija Gruzijske vlade tijekom kolovoza 2008. godine, kad se htjelo spriječiti odvajanje Južne Osetije te njeno pripojenje Rusiji, izazvala je silovitu vojnu akciju ruskih oružanih snaga.

Mihail Saalikašvili, gruzijski predsjednik, unatoč jasnim znacima (iz odgode primanja Gruzije u NATO, u proljeću 2008. godine), posve je krivo procijenio reakciju Zapada. Želeći riješiti problem separatizma Južne Osetije ali i Abhazije i Adžarije, izazvao je konfrontaciju s Rusijom s nesagledivim posljedicama.

Pozadina žestoke ruske reakcije ima više razloga; to su davanje na znanje vraćanja Rusije na poziciju supersile uz SAD i nepriznavanje uloge SAD kao jedine supersile te davanje na znanje da je Kavkaz ruska interesna zona, a uz sve to demonstrirana je spremnost da im se ne ponove neuspjele vojne akcije poput one u Čečeniji.⁴³

Gruzija je postala važan energetski koridor za opskrbu naftom i potencijalno plinom Europe iz Kaspijske regije.

Južna Osetija je do 1990. imala autonomiju u Gruziji, a Sjeverna Osetija u Rusiji. Južna Osetija bi se željela pripojiti Sjevernoj u okviru Rusije, jer se boje gruzijskog nacionalizma koji je posljednjih 5 godina još i pojačan od kad je Saalikašvili predsjednik.

Južna Osetija se već pokušavala odvojiti 1990. i 1991., a pokušala je i 1992. i 1994., no Gruzija je to sprječavala vojnim intervencijama a završila prekidom vatre i nadzorom stranih misija. S Abhazijom je Gruzija 2005. godine potpisala sporazum o nekorištenju sile s tim da će Abhazija dopustiti povratak 200 000 Gruzijaca. Taj sporazum je srušen 2006. SAD pruža Gruziji vojnu pomoć u opremi i obučavanju. Izrael ima snažnu

nazočnost, kako putem zaštitarskog osoblja za obučavanje, tako i putem vojnog opremanja. Osim obrane zapadnog interesa u sigurnosti transporta nafte iz Azerbajdžana preko Gruzije u turski Ceyhan, Izrael bi želio uz pomoć Turske, Gruzije, Turkmenistana i Azerbajdžana priključak na naftovod prema Crvenom moru i luci za ukrcaj tankera (u Eilat), prema Dalekom istoku.

M. Žužul, bivši ministar u Vladi RH ali i posrednik u mirovnoj misiji u Gruziji, ne slaže se s objašnjenjima Kaspijskog trvenja pomoću „ekonomsko-energetskih razloga“, odnosno radi kontrole puteva transporta energenata od Kaspijskog mora prema Europi i Zapadu (Nacional, 12/2008.)⁸³ A podsjetimo se, Gruzijom prolaze koridori naftovoda i plinovoda prema zapadu:

Naftovod Baku-Tibilisi-Ceyhan (na slici 3-3 označen brojem 1), koji su 2006. godine pustili u rad investitori BP, Chevron i Conoco Phillips za transport pedesetak milijuna tona nafte godišnje

Naftovod Baku-Supsa (označen brojem 3) s terminalom u Supsi gdje se godišnje pretovari oko 8 milijuna tona nafte u tankere

Plinovod Južni Kavkaz (označen brojem 2) u vlasništvu BP, kojim se godišnje transportira oko 20 milijardi m³ plina

Naftovod Baku – Novorosijsk, koji ne prolazi Gruzijom, a koji transportira do 6 milijuna tona nafte godišnje.

Miomir Žužul kaže da, po njegovom mišljenju, to nije tako jer „ratovi u pravilu nisu racionalna kategorija i bez obzira na to koliko to uvjerljivo izgledalo, ne događaju se iz pragmatičnih i razumljivih razloga“. To je prilično neočekivana logika, a u daljnjem pisanju ne koristi argumente u potkrjepu te teze. Čak što više, barata s netočnim podacima, minorizirajući ulogu Gruzije u tranzitu energenata s tvrdnjom da ju je „lako zaobići“, a pri tome gubi iz vida regionalne geopolitičke igre kao i mnoge ozbiljne procjene (uključivo i Z.Brzezinskog o Kavkaskoj regiji i njoj geopolitičkoj ulozi).⁷⁵

O poziciji Gruzije u kojoj se našla nakon loše procjene svog predsjednika Mihaila Saalikašvilija o izboru vremena i vojnih mjera za suzbijanje secesionizma Južne Osetije i Abhazije, Ines Sabalić (Gruzija u europskom košu za izgubljene slučajeve, Globus, 15.08.2008., str 109) piše o krivoj percepciji Saalikašvilija o odzivu NATO-a i Zapada, pozivajući se na mišljenje čitatelja da li bi poslali svoje vojnike u okviru NATO-a u Gruziju, pitajući se u ime svakog pojedinca „Što smo mi Gruziji, što je Gruzija nama?“. Ali to više govori o državničkoj kompetentnosti predsjednika i njegove vlade nego li o odzivu Zapada.

I kad je Karl Haushofer za njemačke čitatelje napisao „da se državnici trebaju upoznati s onim aspektima politike koji mogu biti znanstveno određeni prije nego li odvedu sudbinu države i nacije u nepoznatu budućnost“, kao da je mislio na Saalikašvilija.

Ugovaranje kupnje plina u drugim državama u Kaspijskoj regiji od strane Gazproma, Južnom potoku je dodatno ojačao poziciju. Gazprom je tim projektom ugrozio zapadno-europski projekt Nabucco. Ali koliko god bila nejasna rentabilnost Južnog potoka, obzirom na dugačak, tehnološki složen zahvat polaganja podmor-

skog plinovoda preko Crnog mora mjestimično s velikim dubinama, Gazprom je ugovorio dugoročno kupovanje plina iz Turkmenistana (povećavši cijenu i za 30%).

Budući da Nabucco projekt može čvrsto računati samo na plin iz Azerbajdžana, s neizvjesnošću raspleta događaja oko Irana, ostaje nada da bi Turkmenistan mogao ponuditi desetak milijardi m³ plina za Nabucco. No Rusija ne gleda blagonaklono diverzifikaciju tržišta Turkmenistana, kao uostalom niti drugih Kaspijskih država koje smatra svojom interesnom regijom. To tim više što Kina, ali i ne samo ona, nastoje kupiti naftu u Kaspijskoj regiji te gradnjom novih naftovoda osigurati svoju opskrbu. To slabi rusku poziciju u transportu te iste nafte. To nije samo ekonomsko pitanje. U pitanju je kontrola energetskih tokova. To je geopolitičko pitanje.

Radi tih i takvih razloga već desetak godina traje nadmetanje projekata naftovoda, a naročito plinovoda za tranzit nafte i plina iz centralno azijskih država prema Europi, odnosno azijskim zemljama.

3. PROJEKTI ZA TRANZIT NAFTE

U ranim devedesetim godinama prošlog stoljeća Rusija je nastojala riješiti svoj problem izvoza nafte iz Rusije, a zapadni investitori su sagledavali kako bi naftu iz kaspijske regije dovezli do svojih tržišta. Izgledalo je da nema konkurencije tim projektima.

3.1 Ruski interesi i mogućnosti izvoza nafte

Rusija značajan dio svoje naftne proizvodnje izvozi, što pokazuje naredna slika 3-4.

Najveće količine za izvoz idu preko crnomorske luke Novorosijsk. Čak 32%. Potom slijede naftovodi preko Njemačke (14%) i Poljske s istim udjelom.

Na slici 3-5. vidimo da 40% preostalih količina ide preko drugih pravaca.

Nakon uspješnosti istraživanja nafte i plina u regiji Kaspijskog jezera, već početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, investitori su se suočili s problemom izvlačenja proizvedenih količina, prema inozemnim tržištima.

Postojala je ruska transportna mreža, možda dostatna za početne količine, ali postojalo je i nepovjerenje i strah od monopola u transportu. U transportu treba proći kroz određeni broj tranzitnih zemalja, a događaji u vrijeme rusko-ukrajinskih prijepora o cijeni plina s kraja 2005. i u 2006. godini koji su ugrozili tranzit preko Ukrajine, kao i noviji krajem 2006. i u 2007. godini između Bjelorusije i Rusije, pokazuju opravdanost onodobnih bojazni. Uz to, izvozni pravci za rusku naftu su uska grla i za rusku naftu.

Radi toga što su joj izvozne luke zagušene i posebno radi zagušenost prolaza kroz Bospor, razmatranja su išla na osmišljavanje novih naftovoda, koji bi pospješili izvoz.

Prvi interes za tranzit ruske nafte uz korištenje naftovoda Janaf pokazan je 1994./1995. godine. Onodobni generalni direktor INE, (dr.sc. Franjo Gregurić) zatražio je elaborat o mogućnosti reverzibilnog korištenja naftovoda za transport između naftovoda Družba i Jadrana, za 5 do 10 milijuna t/g. Elaborat je napravljen a rezultat je pokazao dvojbenu ekonomski

interes za korištenje instalacija jer bi instalirani kapacitet pao na 12 mil t/g, a teško se može očekivati da troškove „izgubljenog“ godišnjeg kapaciteta transporta nadoknadi onaj čiji zahtjev ga prouzrokuje.

Uz projekt Družba Adrija iza kojeg je stajao ruski interes, nastajali su i drugi iza kojih je stajao zapadni interes i kapital.

Već sredinom devedesetih su razmatrani neki međunarodni projekti za transport nafte, ali su zaobilazili područje bivše Jugoslavije radi ratnih zbivanja na tom prostoru. Današnji projekt Paneuropskog naftovoda (PEOP, Paneuropean Oil Pipeline) bio je među prvima. Kroz desetak godina mijenjao je nazive (CPOT – Constanca-Pančevo-Omišalj-Trst ; SEEL – Suth East European Line), ali je ideja ista: naftovodom transportirati naftu u Supsu na Crnom moru, prevesti ju tankerom do Konstanc a potom novoizgrađenom trasom do trase Janafa u Srbiji.

Te količine, proizvedene u Azerbajdžanu, Kazahstanu i Uzbekistanu rasle su od 1,0 mil bbl/d 1992. do 1,8 mil bbl/d u 2001. godini. U obzoru 2010., u cijeloj regiji Kaspija; Kazahstan, Rusija, Turkmenistan i Uzbekistan, očekuje se ukupna proizvodnja na razini 6,0 mil bbl/d.

Naftovod PEOP, duljine 1 360 km, predviđen je za dobavu naftu iz Kazahstana i drugih Kaspijskih izvora. U međuvremenu, zbog otpora javnosti ukrcaju tereta u Omišlju i problema balastnih voda, ponuđeno je rješenje da se izgradi spoj na naftovod Trst – Ingolštad, namjesto ukrcaja u tankere u Omišlju. Doduše, Slovenija se ne slaže s trasom preko njenog teritorija, ali se nju može zaobići podvodnim naftovodom, iz Istre prema Trstu

Jedan od najvažnijih naftovoda koji je omogućio zaobilazak Crnog mora i zagušenost Bospora je BTC, Baku-Tbilisi-Ceyhan, slika 3-6. Pušten je u rad 25. svibnja 2005., duljine 1 760 km, kapaciteta 50 mil t/g, a ulagače je stajao 3 mlrd \$. Omogućuje transport nafte iz Azerbajdžana i Kazahstana, a počeo je transport nafte s polja Azeri, Chirag i Gunashi (kratica za tri polja-ACG) u Azerbajdžanu.

To je prvi naftovod koji je zaobišao Rusiju kao i Bospor. Operator naftovoda je BP. Budući da je dio proizvodnje u Azerbajdžanu već bio ugovoren za druge pravce (Baku-Novorosijsk i Baku-Supsa), u početku rada je iskorištenost kapaciteta bila do 40%, a nafta iz Kazahstana, koja je u stalnom rastu prema 150 mil t/g, koristit će preostali slobodni kapacitet. Golemo polje Kashagan s dokazanim rezervama od 1,5 mlrd tona trebalo je ući u proizvodnju tijekom 2008. godine. Tarife za transport BTC-em su 24 \$/t. Vlasnička struktura BTC je: BP 30,1%, SOCAR 25%, UNOCAL 8,9%, Statoil 8,6%, ExxonMobil 8%, TPAO 6,8%, DAVON 5,6%, Itochu 3,9%, Amerada Hess 2,7%.

Kapacitet BTC je dostatan za 1/6 perspektivne proizvodnje u regiji.

Transport nafte s velikih nalazišta u podmorju Kaspijskog jezera, ACG u Azerbajdžanskim vodama te iz Shah Deniza u istim vodama, a u svim je nalazima operator BP, vršiti će se BTC naftovodom.

U razmatranju je još jedan transportni pravac tom regijom, plinovod SCP (South Caucasus Pipeline), kojim će plin iz Shah Deniza bit transportiran paralelno

položenim plinovodima. Razdaljina je oko 1 770 km. Prelazi visoke Kavkasko planine na 2 850 m nadmorske visine. Započet je u svibnju 2003. godine.

Pogled autora na pozadinu nastajanja nekih od projekata iza 2010. godine, prikazanih tablicom 3-4, je da su neki, poput projekta AMBO, uzrokovani traženjem alternative PEOP-u nakon zaustavljanja projekta Družba Adrija. To je naime bio signal investitorima PEOP-a da „klima“ za taj projekt u Hrvatskoj nije povoljna.

Čini se da politički čimbenici nemaju spoznaje o tome da su veliki projekti određeni ne samo u prostoru, nego i u vremenu. U ovom slučaju, investitori imaju rast proizvodnje u svojim koncesijama koju žele evakuirati prema Europi. Ako prvi prirast proizvodnje riješe putem naftovoda AMBO, onda projekt PEOP ima mogućnost realizacije za drugu fazu rasta proizvodnje, u obzoru 2015. godine kad se očekuje dostizanje 150 milijuna tona.

Što se tiče projekta Družba Adrija, nakon njegovog zaustavljanja ruski investitori odlučili su se na projekt izgradnje naftovoda Burgas-Aleksandropoulis, kao alternativnom izvoznom pravcu prema zapadnom tržištu.

Tablica 3-4. Naftovodi			
Naftovod	Količina mil t/g	Duljina cjevovoda (milja/km)	Ulaganje mlrd \$
Baku – Tbilisi – Ceyhan	50	1038/1760	2,8 – 2,9
AMBO	35,5 – 50	560/949	0,85 – 1,1
Burgas – Aleksandropoulis	30 - 40	178/302	0,6
Odesa – Brodi(s alternativom Družba – Plotsk – Gdansk)	25	400/678	0,75

3.2 Ideja naftovoda Družba Adrija

Ruski izvoz nafte, kako je već rečeno, jako ovisi o zagušenom ukrcaju u Novorosijsk u Crnom moru i još zagušenijem Bosporu.

Ideja potječe s kraja 90-tih godina prošlog stoljeća o izvoznom pravcu na Mediteran, uz korištenje postojeće infrastrukture Janafa uključivo s krakom u Mađarskoj, ali uz ulaganja u promjenu smjera jer je Janaf izravno projektiran i građen za smjer transporta od Omišlja prema unutrašnjosti, kao i prema Mađarskoj i Slovačkoj.

Ta se ideja činila dobrom ne samo s motrišta ruskih interesa, nego i hrvatskih. Janaf je izgrađen za kapacitet transporta od oko 22 mil t/g, a stvarno se godinama koristio na maloj razini iskorištenja kapaciteta.

Nakon raspada bivše državne zajednice, da bi opstao, Janaf je INI naplaćivao nekoliko puta veće tarife od uobičajenih (za 1 000 t na 100 km). Iza 2000. godine Uprava INE iza 2000. godine donosi odluku da se tako visoke tarife više ne mogu podnijeti i tarife su morale biti snižene.

Poslovnim ljudima mora biti jasno nekoliko činjenica...

Svakoj imovini vrijednost ovisi o godišnjem prihodu. [op. autora ³]

Knjigovodstvena vrijednost Janafa morala bi dati godišnji prihod od 80-100 mil \$, a to je vrijednost koja se može dosegnuti uz puno korištenje kapaciteta. Bez takvog prihoda je teško održavati naftovod. Pritisak civilnih udruga za zaštitu okoliša na održavanje je u izravnoj suprotnosti s mogućnostima. To se sa starošću naftovoda svakim danom zaoštrava.

Pritisak civilnih udruga i nespornost Vlade da odoli pritisku, u izravnoj su korelaciji sa mnogim štetama, ne samo onoj s izgubljenim prihodom nego i sa rizikom od zagađenja okoliša radi akcidenta koji mogu nastati bez vrhunskog održavanja cjevovoda.

Stoga je velika šteta što postojeću energetsku infrastrukturu nismo osposobili za korištenje našoj privredi, s tako važnim partnerom kao što je Rusija.

Uz to, izgubili smo puno više s poslanim poslovnim porukama.

Nakon potpisa sporazuma vlada zemalja sudionica u projektu Družba Adrija (Rusija, Bjelorusija, Ukrajina, Slovačka, Mađarska i Hrvatska) 16. prosinca 2002. te nakon toga zaustavljanjem projekta od strane neodgovornih pojedinaca, poslana je poruka investitorima o nevjerođostnosti kao i o investicijskoj klimi u RH u cjelini.

Ubrzo iza toga strani investitori zainteresirani za PEOP naručili su studiju za alternativni projekt, AMBO, kojem kratica znači početna slova zemalja učesnica u projektu: Albanija, Makedonija, Bugarska.

„Krunski“ argument boraca protiv projekta Družba Adrija bile su balastne vode. Podatak o 2,2 milijuna kubnih metara balastnih voda čini se ozbiljnim. Kontrolirano odlaganje i čišćenje nisu lako rješivi, a troškovi ne mogu biti zanemarivi.

Autor nema znanje o najboljoj praksi rješavanja tih problema u svijetu. Čini se da se niti državna administracija nije snašla. Jasno je da se propisima može zaštititi Jadran, samo i jedino ako se o mjerama (tankeri koji smiju prevoziti naftu Jadranom, rute za prijevoz i naravno postupci s balastnim vodama) dogovore sve zemlje koje svojim ozemljem zatvaraju Jadran.

Istodobno, Jadranom se i do sada prevoze velike količine nafte. Prema nekim izvorima samo u Omišalj dolazi više od 50 tankera godišnje, s oko 5 milijuna t/g nafte. Uzimajući u obzir i tankere koji dovoze naftu u Trst za prekrcaj u naftovod Trst-Ingolštad, broj tankera u Jadranu prelazi stotinu. Kad je zaustavljen projekt Družba Adrija, problem balastnih voda je „riješen“. Broj tankera u Jadranu nije povećan za daljnjih pedesetak, niti je količina nafte u Jadranu povećana za daljnjih 5 milijuna tona. No Realizacijom AMBO projekta ukrcaj tankera je premješten u albansku luku Vlora, čime se odložio PEOP projekt. Istočnom Jadranu je i dalje, obzirom na morske struje, ostao rizik.

³ U siječnju 2001. godine nova predsjednica Uprave Janaf-a u svom interviu će spomenuti da je taj naftovod pretrasportirao 4,7 mil t u 2000. godini, što je bilo 28%-tno iskorištenje instaliranog kapaciteta, sa zaradom od nepunih 16 mil \$ (Novi list, 02.01.2001., str 7).

U svemu tome nije se uopće vodilo računa o koristima koje su zaustavljanjem projekta izgubljene; energetska tok koji je Družba Adrija planirala s 5-10 milijuna tona godišnje ojačao bi geopolitičku poziciju RH. U slučaju povezivanja Janafa s naftovodom Trst-Ingolštad (za koju, doduše, Rusi nisu pokazali oduševljenje) neutralizira se problem balastnih voda.

Tijekom 2007. i 2008. godine Predsjednik RH kao i Predsjednik Vlade davali su signale da bi se projekt Družba Adrija mogao oživjeti. Rusi su suzdržani. Budući da su riješili svoj problem alternativom – gradnjom naftovoda Burgas-Aleksandropolis, sada su u boljoj poziciji za „pregovore“.

3.3 Paneuropski naftovod

Paneuropski naftovod (PEOP, PanEuropean Oil Pipeline), kako je već rečeno ima svoju prošlost. Sredinom devedesetih mijenjao je imena (SEEL, CTPL), da bi se nakon 2000. pojavio kao PEOP.

Čini se da su preteče u promišljanju tog projekta bili iz ENI-a (o čemu smo slušali G.Moscata na predavanju u HAZU, 6.6.2003. godine i na IUC Dubrovnik, Ljetna škola naftnog rudarstva, 9.6.2003.).⁴⁵

Ideja je polazila od očekivanja da se nafta iz pozitivnih otkrića u regiji Kaspija evakuira do istočne crnomorske luke u Supsi te preveze tankerima do Konstancie u Rumunjskoj i dalje naftovodom do priključka u Pančevu te Janafom do Omišlja. Kapacitet se razmatra na razini nekoliko opcija, 40-90 milijuna tona godišnje, uz investicijska ulaganja od 2,7 mlrd \$.⁶⁹

Međutim, kako je već rečeno, sudbina projekta Družba Adrija bio je „glogov kolac i u srce ovog projekta“. Sudbina Družbe Adrije je obeshrabrila ulagače. Investitori zainteresirani za evakuaciju kaspijske nafte na zapad su ušli u realizaciju AMBO projekta kao alternative. Da li je time PEOP samo odgođen? U tom slučaju bi mogao biti aktualan, kako je rečeno, za potrebe tranzita iza 2015. godine.

„Skupština dioničara Razvojne kompanije Projekta PEOP održana je u Zagrebu. Na Skupštini dioničara Razvojne kompanije Projekta PEOP (PEOP PDC Plc) usvojen je Statut kompanije te su donesene odluke o imenovanju članova Upravnog odbora. Glavni zadatak Upravnog odbora je uključiti talijanske partnere u kompaniju te, prema Sporazumu dioničara iz travnja, u idućih godinu dana promovirati Projekt i pronaći investitore i korisnike potencijalnog naftovoda. Naime, u travnju 2008. godine u Bukureštu je potpisan Sporazum dioničara, a popisnici Sporazuma dioničara su predstavnici JANAF-a iz Hrvatske, CONPET-a i OIL TERMINAL-a iz Rumunjske te TRANSAFTA iz Srbije. Sporazum dioničara temelji se na Ministarskoj deklaraciji iz travnja 2007. godine, zaključcima Međunarodnog povjerenstva PEOP-a i potpori EU. Slovenija i Italija, kao potpisnice Ministarske deklaracije, nisu potpisale Sporazum dioničara, ali im je ostavljena mogućnost naknadnog uključivanja pod istim uvjetima, kao i tvrtkama potpisnicama Sporazuma. Ukoliko se te dvije zemlje, poglavito Italija, ne uključe u

rad, dovode u pitanje cijeli projekt“ - objavio je www.seebiz.eu/hr 10.7.2008. godine.

Rumunjska, Srbija i Hrvatska daju tom projektu punu potporu, Slovenija ne. Dok se slovenska nezainteresiranost može izbjeći gradnjom podvodnog naftovoda od Istre do Trsta, eventualno i preko Italije prema Genovi i/ili Francuskoj, pozitivan talijanski odziv je nužan.

Ideja „Hrvatska-energetsko raskrižje“, koju je prihvatio i državni vrh RH, vitalno ovisi o projektu PEOP. I u ovom slučaju energetska tok preko RH s očekivanim količinama nafte, osim izravne ekonomske koristi, ima vitalan utjecaj na geopolitičku poziciju RH.

Uz to, bez realizacije tog projekta spajanje Janafa na naftovod Trst-Ingolštad nema ekonomsko opravdanje budući da količine nafte koje bi potekle Janafom iz projekta Družba Adrija nisu dovoljne da opravdaju ulaganja u spojni naftovod.

3.4 Naftovod Samsun-Ceyhan

Realizacijom naftovoda Samsun-Ceyhan, Turska je postala energetska koridor između istoka i zapada. Okružena je Rusijom, zemljama Bliskog istoka i Kaspijske regije. Godine 2005. završen je BTC naftovod koji prevozi 50 mil t/g, do sada iz Azerbajdžana a trebao bi i iz Kazahstana, no planira se još jedan na relaciji Samsun-Ceyhan.

Prema predviđanju IEA, u 2010. se može očekivati proizvodnja od 120 mil t/g, a u 2020. i 200 mil t/g, pa se razmišlja o novom naftovodu Samsun – Ceyhan, 560 km dugačak, kapaciteta od 50 mil t/g (Energy in East Europe / Issue 88, April 28, 2006, pg 8). Planirano je da će radovi na gradnji naftovoda, 1,5 mil barela/dan započeti krajem ožujka 2007., s ciljem da bude u radu u 2009. godine. Investitori su ENI (43,75%), turski CALIK (43,75%) i indijski IOC (sa 12,5%). Taj naftovod je izvjesna konkurencija ruskim inicijativama, npr. naftovodu iz Burgasa u Alexandropolis (Energy in East Europe/Issue 108, February 16, 2007).

U Ceyhanu se predviđa i gradnja otpremnog LNG terminala za ukapljivanje. Očekujući u 2020. godini 70%-tnu ovisnost Europe o uvoznom plinu, predviđa se da će 15% od uvoza ići preko Turske. Sama Turska je počela uvoz od Gazproma u 1987. s 0,5 milijardi m³, a u 2005. je uvezla 26,6 milijardi m³. Svi navedeni projekti s koridorima preko Turske uvelike opravdavaju turska očekivanja da prerastu u euroazijsko energetska raskrižje (Energy hub) sa svim tržišnim odlikama tog pojma.

U nadmetanjima svjetskih sila za regionalne utjecaje stvoreni su i uvjeti za djelovanje pokreta za osamostaljenja u Gruziji s Južnom Osetijom. Tu je i Abhazija s tampon zonom prema Gruziji, koju osiguravaju jedinice UN. U tim aktivnostima se nastoji osigurati opskrba naftom gradnjom odvojaka glavnih naftovoda, kao što je onaj iz Sjeverne Osetije u Južnu Osetiju.

Veliko sukobljavanje Gruzije (podržane od strane SAD) s Rusima koji podržavaju odcjepljene pokrajina Abhazije i Južne Osetije u kolovožu 2008. prerasta u vojni sukob.

Naravno da strateški značaj Gruzije proizlazi zbog transportnih koridora za evakuaciju nafte i plina iz Kaspijske regije. [op. autora ⁴]

3.5 AMBO-projekt naftovoda Albanija-Makedonija-Bugarska

AMBO naftovod, s imenom koje je kratica od početnih slova Albanije, Makedonije i Bugarske, duljine je 894,5 km. Povezuje terminal u Burgasu (Bugarska), preko Makedonije s lukom Vlora u Albaniji, gdje će se puniti tankeri. Kapacitet naftovoda je projektiran za 30 do 40 milijuna t/godišnje. Ulaganja su procijenjena na 1,5 milijardi \$.

Krajem siječnja 2007. godine potpisan je ugovor članica konzorcija (u Skoplju, o čemu izvještava Poslovni dnevnik od 1. veljače 2007.). Tako je pokrenut 13 godina star projekt. Među investitorima je pet tvrtki iz SAD, Europe i Azije. Prema informacijama iz javnih sredstava priopćavanja 25% transportnog kapaciteta već je ugovoreno. Također je rečeno da je predviđen prihvatanje tankera iz Supse, ali i iz Odese (Ukrajina) kao i Novorosijska.

Može se zaključiti da su euroamerički prijepori s Rusijom, kao i naš odnos prema projektu Družba Adrija, ubrzali odluku ruskih investitora o gradnji naftovoda Burgas-Aleksandropolis. Jednako tako se može misliti da su neki postupci u Hrvatskoj prema projektu Družba Adrija obeshrabrivali američke investitore da se ubrza PEOP kao rješenje prve faze evakuacije nafte iz Kaspijske regije, odlučujući se za AMBO projekt.

3.6 Naftovod Burgas-Aleksandropolis

Naftovod Burgas-Aleksandropolis su, uz izravan angažman ruske politike i predsjednika Putina (2006.) preuzele ruske kompanije, s ciljem osiguranja novog izvoznog pravca za rusku naftu. Očekivani početak radova je 2008., a dovršetak 2009. ili 2010.

Tako je već dogovoreno da će Transneft, Rosneft i Gazpromneft s 51% vlasništva te bugarska i grčka poduzeća s 49% vlasništva, pokrenuti gradnju. [op. autora ⁵]

Naftovod dugačak 285 km, kapaciteta 35 mil t/g, trebao bi biti gotov od 2008. – 2010. godine (razni izvori navode različite podatke). Ulaganja su procijenjena na 900 mil €, ali je u lipnju 2008. objavljeno da se investicije povećavaju na 1,5 milijarde €.

U Aleksandropolisu postoje uvjeti za ukrcaj u tankere nosivosti 300 000 - 400 000 t, uz korištenje offshore platforme 5-6 milja udaljene od obale. Tržišta su u SAD i Europi.

Sredinom 2008. objavljeno je da je bilo više izmjena trase naftovoda u Bugarskoj zbog zahtjeva zaštite okoliša, ta da će dokumentacija biti gotova krajem 2008. ili početkom 2009. godine.

4 Kriza s Rusijom, u devedesetima, nakon raspada Sovjetskog Saveza, nakon što je Gruzija (nevelikog prostora od 3 900 km²) proglasila neovisnost, ali i zahtijevala da se ujedini sa Sjevernom Osetijom, 1992. prerasta u oružani sukob. 1996., sukobljene strane dogovaraju prekid operacija i Rusija, Gruzija i Južna Osetija formiraju zajedničke mirovne snage po 500 vojnika te s komisijom Organizacija za europsku sigurnost, zajednički nadziru područje.

5 Neki izvori, npr. Energy in East Europe (issue 62/15 April 2005, pg 4) navode kao ruske investitore, uz Transneft i Lukoil te s grčke strane Latsis (brodarska tvrtka) i Hellenic Petroleum te Bulgargaz i Transexportstroy s bugarske strane. U 2007., u Poslovnom dnevniku (19.2.2007., str 7) pojavila se informacija o želji Rusa da utovarni terminal u Burgasu bude u njihovom vlasništvu, za obadva naftovoda, tj. i za AMBO projekt. Vjerojatno se s tim povodom pojavila i vijest da će Bugari u svom udjelu napraviti mjesto za 25% udjela za Chevron, u naftovodu Burgas – Aleksandropolis.

3.7 Naftovod Odesa – Plock - Gdanjsk

Poljska pokazuje veliki interes za projekt opskrbe naftom iz kaspijske regije gradnjom naftovoda iz Odese, preko Brody-a i Plocka do Gdanjska, uz ulaganja od 500 mil €. Taj naftovod odraz je brige Poljske zbog ovisnosti o opskrbi iz Rusije. Njegovom realizacijom Poljska bi diverzificirala opskrbne izvore uvođenjem mogućnosti dopreme nafte iz Kaspijske regije. Nafta bi iz regije bila transportirana do Supse na Crnom moru, ukrcana na tankere i prevezena do Odese te rečenim naftovodom do Gdanjska. Uz podršku EU naftovod bi realizirale Ukrajina i Poljska. Naftovod Odesa-Brody, dužine 667 km, početnog kapaciteta 12 mil t/g i konačnog 40 mil t/g, do naftovoda Družba, jedan je od prvih projekata koji narušava monopol Rusa u opskrbi Poljske. U Poljskom Brodyu, gdje se mimoilaze naftovod Družba i gore spomenuti, može se transportirati Kaspijska nafta i u pravcu Slovačke. (Vjesnik, 22.3.2007., str 25)

Računa se na prijevoz tankerima iz Novorosijska ali i iz Supse. U ta odredišta se dopremaju naftovodima nafte iz nalazišta Kazahstana i Azerbajdžana.

3.8 Kina – rival za opskrbu naftom iz Kaspijske regije Naftovod Kazahstan - Kina

Kina, tržište velike potrošnje energije po osnovi brojčanosti stanovništva kao i velikih stopa rasta potrošnje zbog rastuće ekonomije, okrenulo se opskrbi iz Kaspijske regije. T je motiviralo Kazahstan i Kinu na gradnju naftovoda, prikazanog slikom 3-11.

Kineska naftna tvrtka CNODC (China National Oil & Gas Exploration and Development Corporation) u 2005. godini preuzela je Ai-Dan Munai u Kazahstanu i preko nje koncesiju za polja Arysskoe i Blinovskoe. S osloncem na postojeću mrežu naftovoda izgrađen je Kazakh-Chinese Pipeline (KCP) prema Kini (sl. 3-11), kapaciteta 20 mil t/g nafte, s početkom rada u svibnju 2006. godine.

I druge kineske naftne tvrtke rade na projektima opskrbe, a s njima Lukoil i Rosnjeft. Neki od aranžmana, CNPC (Chinese National Oil Co) s poduzećima koja su u međuvremenu preuzeta (kao posrnuli Yukos od strante Rosnjefta), pa su dovedeni u pitanje ugovorni uvjeti, poglavito cijena nafte. Tako je Rosnjeft zaprijetio prekidom opskrbe unatoč izgrađenom naftovodu za transport oko 87 000 t/dnevno (600 000 bbl/dan). (Poslovni dnevnik, 13. rujna 2007., str 23)

U uvjetima donedavno rastuće potrošnje u Kini, očekivana je orijentacija na opskrbu iz Kaspijske regije.

4. PROJEKTI ZA TRANZIT PLINA

U devedesetim godinama EU je promišljala svoju dugoročnu opskrbu prirodnim plinom, gledajući s optimizmom mogućnosti održavanja ravnoteže raznih izvora. Iako je počeo pad proizvodnje nafte i plina iz

domaćih izvora i posebno nalazišta u Sjevernom moru, na pragu su bila nova otkrića kao što su i ona norveška, posebno plin, a Kaspiska regija je sagledavana kao protuteža ruskom rastu udjela u opskrbi Europe.

Iza 2000. godine nastupile su brze promjene:

- Rusija se oporavila i odlučna da se nametne kao druga sila svijeta vješto je koristila konsolidirani energetski sektor kao geopolitičke poluge.
- Rastuća potrošnja Kine, Indije, a sve više i Pakistana, omogućuje konkurenciju potrošačkih tržišta za izvore u Kaspiju.
- EU nema arhitekturu koja bi joj pospješila odlučivanje pa znatno kasni u nekim projektima. Na drugoj strani, kao i za opskrbu naftom iz regije, Kina (a i Indija) nastoje osigurati opskrbu plinom, iz Kaspijske regije.

Zadnjih nekoliko godina postaje vidljivo da je Rusija odlučna u okretanju novim tržištima, želeći si ojačati pregovaračku snagu. S tim u skladu je odluka ruske strane (2005. godine) da ponudi opskrbu plinom Kini. Bilo kako bilo, nakon što Gazpromu nije bilo omogućeno preuzimanje britanske Centrice, ugovorio je s kineskom naftno-plinskom korporacijom CNPC (Chinese National Petroleum Co) novi plinovod za Kinu i 80 mlrd m³/g isporuke plina.

Objavljeno je da su dužnosnici ministarstava Indije i Pakistana postigli sporazum o gradnji plinovoda dužine 2 600 km, s početkom gradnje u 2007. godini.

Uz to, još 1993. godine sklopljen je sporazum Irana i Indije o gradnji plinovoda za opskrbu Indije iranskim plinom. Isto tako, još 1995. sklopljen je ugovor između Irana i Pakistana o opskrbi iranskim plinom.

2007. je objavljeno je da je u Tursku stigao plin iz podmorja Azerbajdžana, s polja Šah Deniz, tzv. Južno-Kavkaskim plinovodom (SPC, South Caucasus Pipeline) dugim 690 km, položenim usporedno s naftovodom Baku-Tibilis-Ceyhan. Cjevovod su gradili investitori u proizvodnju iz Šah Deniza, a gradnju je vodio Statoil te na turskoj strani Botas. Tvrtke koje su u konzorciju za proizvodnju imaju udjele u vlasništvu plinovoda.

Šah Deniz (Energy in East Europe, Issue 118, July 6, 2007, str 31-32, navodi podatke o jednom od najvećih nalaza), ulazi u rad sredinom iste godine, s proizvodnjom od 8,5 mil m³/dan plina (što je potencijal opskrbe s otprilike 31 mlrd m³/g) i 25 000 bbl/d (što potencijalno predstavlja 1 170 000 t/g) kondenzata. Plin iz ove faze već je prodan Azerbajdžanu, Gruziji i Turskoj, a transportira se Južno-Kavkaskim plinovodom do odredišta. BP bilježi rast proizvodnje već u 2007. godini 2,7 mlrd m³ plina i 0,8 mil t kondenzata.

U koncesiji Šah Deniza su veliki europski naftaši: BP (operator) s 25,5%, Statoil 25,5%, Total 10%, te lokalna industrija SOCAR (Azerbajdžan) s 10%, TPAO (Turska) 9%, ... Tvrtka za opskrbu Azerbajdžan Gas Supply Co je JV tvrtka u kojoj su još i Statoil (operator) s 20,4%, BP s 20,4%, Ministarstvo Azerbajdžana za industriju s 20%, Lukoil s 8%, iranski NIOC s 8%, SOCAR s 8%, Total s 8% i turski TPAO sa 7,2%.

Također se planira spoj na Grčku s mogućnošću produžetka u Italiju, kao Trans Adriatic Pipeline.

Objavljeno je International Gas Report, Issue 598, May 5, 2008, str. 16) da je između Rusije i Grčke potpisan ugovor o gradnji Južnog toka plina preko Grčke, za kapacitet od 30 mlrd m³/godišnje.

Iako krajem 90-tih gospodarstvo u regiji Kaspija počinje oživljavati, BDP u Azerbajdžanu, Kazahstanu i Turkmenistanu ispod je razine od 1 995 \$ po glavi stanovnika, koliko je bio 1992. godine. Razgraničenje Kaspijskog mora među državama samo je donekle riješeno u 2003. Rusija, Azerbajdžan i Kazahstan su se razgraničili na način da je Kazahstan dobio 27%, Rusija 19% i Azerbajdžan 18% mora i podmorja. Rusija (2007. godine) ponovno uskraćuje pristanak na sporazum a time i polaganje cjevovoda po dnu Kaspija za evakuaciju nafte i plina. Evakuacija nafte i plina i na dalje je prepreka u južnom koridoru koji mora zaobići kako Iran, tako i druge bliskoistočne države, poput Sirije, pa se koridori realiziraju uglavnom preko Azerbajdžana i Gruzije na Tursku.

Ideji europske opskrbe iz Kaspijske regije prijete radikalni islamizam, penetracijom iz Irana, Iraka, Afganistana i Pakistana u Kazahstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kirgistan i Tadžikistan. Slabost potencijalnih penetranata je u međusobnom rivalstvu. Ali i EU je podložna razlikama u politici sastavnica. Uza to, kako je rečeno, javljaju se Kina i druge velike zemlje i veliki potrošači energije sa željama preusmjeravanja energetskih tokova prema istoku i jugu. Kina je već uspostavila naftovodni transport iz Kazahstana, a priprema i iz Turkmenistana.

Rusija je uspjela potpisati dugoročne ugovore s nekim zemljama regije da ona preuzme viškove plina i sav budući višak.⁵¹ Ideja opskrbe Europe plinovodom Nabucco je u pitanju jer je Gazprom lansirao konkurentski projekt South Stream.

EU 27 ima u strukturi energetske potrošnje 35,1% učešća nafte i 26,6% prirodnog plina. Očekuje se da će potrošnja prirodnog plina imati brži rast u odnosu na naftu. Ovisnost o uvoznj nafti u EU rasti će s 59% u 2000. godini na 68% u 2010. godini.⁶⁹

I uvoz prirodnog plina će nužno rasti. U svjetlu rastuće ovisnosti o uvozu plina EU se odlučila na rast uvoza plina u ukupljenom stanju, pa bi aktualni uvoz oko 57 milijardi m³/g (2007. godina) nakon 2010. išao prema udvostručenju. U 2020. godini EU će trebati 200 milijardi m³/g novog uvoza plina.

Jugoistočna i srednja Europa u koju se ubrajaju RH i BiH, Makedonija, Srbija, Crna Gora, Albanija, Rumunjska, Bugarska, Austrija, Mađarska i Slovenija, troše oko 54 mil t nafte, od čega je uvezeno 82%, dok je ukupna vlastita proizvodnja oko 10 mil tona/g. 69

S opadanjem domaće proizvodnje i rastom potrošnje rasti će i uvoz plina. Područje jugoistočne Europe u 2005. godini trošilo je 26,3 milijarde m³ plina, a 2015. prognozira nove količine s dodatnih 15 milijardi m³. (Tab. 3-5)

U konstelaciji potreba nove opskrbe plinom EU i nastojanjima održavanja diverzifikacije izvora i transportnih puteva, moguće trase iz Kaspijske regije nužno prolaze i preko područja Jugoistočne Europe. To područje postaje tranzitno uz mogućnost da i samo bude

Table 3-5. Demand for natural gas in SEE, 2005, 2010, 2015 and 2025

Zemlja	Ukupno potražnja (mlrd m ³)			Očekivana prosječni rast potražnje 2010. – 2025. (% po godini)	Očekivana ponudom nepokrivena potražnja (mlrd m ³)		Glavni pokretači rasta potražnje
	2005.	2010.	2025.		2015.	2025.	
Rumunjska	17,3	19,9	25,6	1,7	9,5	18,3	kućanstva, trgovački sektor, elektrane
Bugarska	3,2	3,9	6,3	3,2	1,5	3,1	elektrane, industrija, kućanstva
Srbija	2,5	2,7	3,6	1,9	0,5	1,2	elektrane, toplane, kućanstva
Hrvatska	2,7	3,6	4,2	1,0	0,6	2,0	elektrane, industrija, kućanstva
Bosna i Hercegovina	0,3	0,6	1,4	6,1	0,6	1,1	toplane, industrija
Makedonija	0,1	0,7	1,2	3,8	0,7	1,1	elektrane, industrija, kućanstva
Albanija	0,1	0,6	1,0	10,2	0,7	1,0	elektrane, industrija, kućanstva
Kosovo	-	0,1	0,9	15,5	0,3	0,9	toplane, transport
Crna Gora	-	0,6	0,7	1,0	0,6	0,7	elektrane, industrija
UKUPNO	26,2	32,8	45,0	2,6	15,0	29,4	elektrane, industrija, kućanstva

Izvor: Energy in East Europe, Issue 133, 15th February 2008

Tablica 3-6. Ovisnost nekih europskih zemalja o ruskom plinu

zemlja	% ovisnosti
Njemačka	40
Češka	75
Slovačka	100
Francuska	32
Austrija	78
Italija	33
Polska	63
Finska	100
Mađarska	77
Grčka	100

Izvor: Poslovni dnevnik, 11. listopada 2007., str. 21

dobro opskrbljeno. S iznimkom Rumunjske koja ima visoku zasićenost u potrošnji plina, ostale zemlje imaju veće ili manje potencijale rasta potrošnje. To je dodatni ekonomski motiv ulagačima.

Tako su posljednjih desetak godina nastajali projekti, a neki od njih su i izravni konkurenti:

- Nabucco, za plin iz Azerbajdžana i Irana, kopnenim putem preko Turske.
- Južni tok, ruski plin s podmorskim plinovodom iz Rusije preko Crnog mora prema Burgasu te još nedefiniranom trasom do Baumgartena u Austiji, s vjerojatnim odvojkom preko Slovenije u Italiju.
- Transjadranski plinovod (TAP) s Jadransko-jonskim odvojkom (IAP) prema RH i Italiji. U TAP bi investirali švicarski EGL i norveški StatoilHydro, računajući na izvore Shakh Deniza.

Da bi se neki od projekata ostvarili, razmatrale su se razne trase za njihovo povezivanje s izvorima plina.

Projekt Nabucco je od samog početka računao na dva izvora plina, iz Kaspijske regije i iz Irana. Projekt Južni tok polazi od ruskih izvora i tome prilagođene trase i infrastrukture. U ranoj fazi razvoja Južnog toka, Gazprom i ENI^[op. autora 6] razmatrali su projekt Blue Line kao produžetak Blue Streama, kojim bi se transportirao plin iz Rusije u Tursku, s početkom rada u 2007. godini. Početna točka je u Supsi na obali Crnog mora, a vodi do Samsuna u Turskoj i kod Ankare se spaja s tranzitnim plinovodom kroz Tursku prema Europi. Plavi tok je podmorski plinovod, duljine 385 km s kapacitetom od 16 mlrd m³/g.

Preduvjet za povezivanje s izvorima je i izgradnja interkonektora TGI (Turkey-Greece Interconnector) koji bi gradili Edison (Italija), Depa (Grčka) i Botas (Turska), a za potrebe:

- Bijelog toka (White Stream), podmorskog plinovoda koji bi transportirao plin iz Azerbajdžana (i Gruzije) u Ukrajinu,
- Paneuropskog plinovoda (Pan-European Gas Pipeline), koji bi išao istim koridorom kao naftovod PEO,
- Blue Line, kao produžetak Plavog toka (Blue Stream) kojim bi se transportirao plin iz Rusije u Tursku, ali čini se da je Blue Line plinovod napušten nakon što je lansiran ruski projekt Južnog toka.

Europska se unija trudi imati nadmoćan koncept u odnosu na rivala-Rusiju, pa u svibnju 2007. godine objavljuje ideju Balkanskog prstena koji bi povezao sadašnje i buduće izvore i tržišta Makedonije, Srbije te Albanije, BiH, Hrvatske i Mađarske, (sl. 3-14). Ideja na papiru izgleda sjajna. U stvarnosti međutim tako dugo dok nema čvrste točke - izvora za napajanje prstena, svaka zemlja rješava svoj problem. Kada se izvor

6 Suradnja ENI-a i Rusije je započela 1960. godine kad su legendarni Enrico Mattei i Nikolaj Patolicev potpisali ugovor o opskrbi s 12 mil tona nafte. Krajem šezdesetih potpisan je ugovor o opskrbi prirodnim plinom (na 38 godina), prodajom plinovoda i isporukom na slovačko-austrijskoj granici. Prve isporuke su počele 1974. godine. Kasnijim ugovorima (1976., 1986., 1996. godina) isporuke su dostigle 21 mlrd m³ u 2007. godini i rastom na 28,5 mlrd m³ u 2008. godini.

opskrbe podoban za prsten realizira, većini zemalja s riješenom srednjoročnom opskrbom ulaganja u prsten (putem intekonektora) mogu biti suvišan i stoga neprihvatljiv trošak.

Realan motiv za povezivanje mogla bi biti usluga skladištenja. Nju bi se po svojim prirodnim mogućnostima moglo nuditi u zemljama koje imaju proizvodnju plina ili nafte, pa postoji tehnička mogućnost uporabe iscrpljenih polja i njihovo opremanje za podzemna skladišta prirodnog plina. U jugoistočnoj Eruopi te mogućnosti su u Hrvatskoj, Srbiji, Mađarskoj, Bugarskoj i Rumunjskoj. Međutim poduzeća koja imaju koncesiju na proizvodnju, tijekom daljnje konsolidacije imaju ili će imati (su)vlasnike koji su u konkurentskom odnosu: INA-MOL, NIS-Gazprom, itd. Konkurentski odnosi će otežati kako ideju prstena, tako i ideju razvoja skladištenja. Neki od projekata skladištenja su najavljeni i čini se da mogu biti realizirani u kraćem vremenu:

- Projekt izgradnje PSP (podzemnog skladišta plina) MOL & E.ON, zapremine 800 mil m³,
- Gazprom je najavio da će osigurati ulaganja u PSP Banatski dvori u Vojvodini, očekivane zapremine na razini od 500 mil m³.

INA koja ima geološke uvjete za razvoj PSP, kako u velikim strukturama tako i u manjim (od 50-100 mil m³), a koja uz to imaju dobra kolektorska svojstva pa su podobna vršnu opskrbu (peak shaving), također priprema svoje projekte.

5. NADMETANJE PROJEKATA TRANZITA I TRANSPORTA PLINA I GEOPOLITIČKA POZADINA

Od kada je Švedanin Rudolf Kjellen 1899. godine prvi uporabio riječ geopolitika, barem imamo ime znanosti koja nam može pomoći u razumijevanju da se ne radi o natjecanju ulagača s raznim projektima. Naprotiv, u pozadini su krupni geopolitički potezi gdje na jednoj strani imamo Rusiju, a na drugoj donekle usuglašene interese EU i SAD. Vjerojatno je točnije nabranjanje obrnutim redosljedom.

Geopolitički interesi su isprepleteni s energetikom. Iako se to zbivalo tijekom cijelog XX. stoljeća, često se to tek naknadno uviđalo. Danas je bjelodano da geopolitika i geostrategija nisu discipline o kojima moraju učiti samo vojnici i državnici. Promišljanje energetike i njene budućnosti je neodvojivo od geostrategije. Naredne događaje nije moguće razumjeti bez toga.

Gazprom najavljuje izgradnju (podzemnih) skladišta za plin. Tako je potvrđena vijest (M.Dobrašin: „Gazprom umiruje kupce gradnjom plinskih skladišta diljem Europe“, Poslovni dnevnik, 18.4.2007., str 24) da će graditi podzemno skladište u Mađarskoj, Njemačkoj, Belgiji, Srbiji i Rumunjskoj, čime se Gazprom želi učvrstiti kao „lider u proizvodnji, distribuciji i skladištenju“. Budući da je prihod Gazproma više nego udvostručen u 2006. godini (371 mlrd \$ u odnosu na 151 mlrd \$ 2005.!), njegova ekspanzivna moć počiva na rezervama i harmoniziranoj državnoj i vlastitoj strategiji.

Istupi čelnog čovjeka Gazproma imaju pokatkad prizvuk prijetnje. Tako će Hina prenijeti, početkom srpnja 2006. godine: „Iako je istaknuo da će zapadna tržišta zadržati prioritet pri izvozu, Miller je dioničarima kazao da će u sljedećih 15-tak godina Gazprom sve više izvoz usmjeravati prema Indiji, Južnoj Koreji te posebice Kini. Od 2011. pa nadalje svake ćemo godine u Kinu izvoziti 68 mlrd m³ plina“, istaknuo je Miller. No, nije to gola prijetnja. Već su navedeni projekti koji pokazuju da se ruski energetske tokovi usmjeravaju prema tržištima Indije i Kine. S godišnjim uvozom od 40 mlrd m³, Njemačka je sada najveći potrošač ruskog plina. Ojađen zbog prepreka kojima su mu onemogućene akvizicije u europskom maloprodajnom sektoru, Gazprom je u travnju upozorio da će se okrenuti istočnim tržištima bude li ga Europa odbijala. Predsjednik Putin je nakon te izjave ponovno istaknuo da je Rusija predana zadovoljavanju potreba europskog potrošača. Rusija u ovom času namiruje 44% uvoznih potreba za plinom EU, a očekuje se da će u budućnosti ta brojka rasti unatoč zabrinutosti Bruxellesa zbog rastuće ovisnosti o Rusiji.

Sredinom 2006. godine Gazprom je zaključio ugovor s E.ON-om o gradnji plinovoda NEGP (North European Gas Pipeline), 1 200 km dugog, od Viborga u Rusiji, preko Baltičkog mora do Greifswalda u Njemačkoj (na Baltičkoj obali), s ciljem da se projekt realizira do 2010. godine za 27,5 mlrd m³/g uvoza plina iz Rusije i s konačnim kapacitetom od 55 mlrd m³/g (od 2013. godine). Uz E.ON i Gazprom, partner je i Wintershall. Gazprom je dioničar s 51% udjela a dva njemačka partnera svaki s 24,5%, uz moguće pridruživanje Gasunia s 9% na račun udjela njemačkih partnera. Time je, uz pomoć Kancelara Schrödera i Predsjednika Putina, Gazprom osigurao značajan projekt za dodatnu opskrbu Europe „sjevernim obuhvatom“, kako bi se to reklo vojničkim žargonom. Nord stream, zbog podvodne dionice tri puta je skuplji od kopnenog, ali to je cijena pouzdanosti opskrbe.

Te kao i neke druge bilateralne aktivnosti pojedinih članica EU otežavaju jedinstvene pregovore i slabije članice, kao i buduće poput RH, dovode u slabiju pregovaračku poziciju prema Rusiji, odnosno Gazpromu.

Na redu je „južni obuhvat“.

S podrškom ruske državne politike Gazprom se ozbiljno protivi europskom protekcionizmu, nakon što se Prvi ministar vlade Velike Britanije umiješao s namjerom sprječavanja preuzimanja britanske tvrtke Centrica od strane Gazproma (prema Energy in East Europe, Issue 88, April 28, 2006). Razumljiv je prioritet Europe da vodi dosljednu politiku diverzifikacije dobave držeći sve dobavljače i ponuđače ispod monopolnog udjela od 40-tak posto, ali sa najavom Gazproma o gradnji plinovoda prema Kini te isporukama LNG-a sa Štokmana (samo?) za SAD, postalo je jasno da će Europa morat ispitati održivost dosadašnjih politika. Ali Gazprom ide dalje. Gazprom je istodobno aktivan na Balkanu. S državnim vodstvom Srbije Gazprom je potpisao ugovore o gradnji 400 km dugog plinovoda u Srbiji, zajedno s ugovorom o vraćanju klirinškog duga koji je Rusija preuzela platiti u ime bivšeg SSSR-a. Iz tih sredstava Srbija je preuzela obvezu platiti 188 mil \$ u

ime neplaćenih dugova za plin iz prethodnih godina. Ukupno ulaganje u izgradnju plinovoda kroz Srbiju je procijenjeno na 800 mil \$ (Poslovni dnevnik, 31.7.2006., str 15).

2006. godina je pokazala da EU čekaju teškoće u provedbi načela energetske politike o sigurnosti opskrbe u kojoj EU bira pravila igre a Rusija prihvaća.

Uz teškoće oko prihvaćanja Europske energetske povelje i neprihvatanja provedbenog ugovora povelje od strane Rusije, uobličanjem projekta zvanog Južni (po)tok / South Stream, konkurentskog europskom projektu Nabucco, odigrana je jaka karta. South Stream počiva na dva do tri jaka uporišta:

- ruske rezerve plina su uvjerljive,
- dva značajna partnera u Nabuccu Turska i Mađarska, svaka iz svojih razloga, u jednom trenutku su stali iza South Streama,
- neizvjesnost ugovora o opskrbi s nekim zemljama kaspijske regije i posebno Irana, čine neizvjesnim rokove realizacije Nabucco projekta.

Istodobno, pojedinačni ugovori velikih europskih partnera s Gazpromom doprinijeli su slabljenju EU u nastupu. Godine 2003., izgradnjom tzv. Plavog potoka (Blue stream) položenog na dno Crnog mora, u kojem su investitori Gazprom i talijanski ENI (s 50% svaki), otpočela je opskrba turskog tržišta plina s 2 mlrd m³/g, s očekivanjem da će do kraja desetljeća dostići instalirani kapacitet plinovoda od 16 mlrd m³/g. Turska plinska tvrtka je imala ugovoreno gotovo 26 milijardi m³/g plina (uz potrošnju od oko 20 m³/g u 2002. godini).

Zbog veće ugovorene ponude od očekivane potrošnje, turska tvrtka Botas je pokazao interes za gradnju izvoznog plinovoda prema Grčkoj i balkanskim zemljama, ali se to nije realiziralo. Umjesto toga ojačao je projekt Nabucco, s namjerom da se iz Kaspijske regije i Irana transportira plin za srednju Europu, uz usputnu opskrbu zemalja kroz koje prolazi plinovod.

Još 2006. godini „južni koridori“ izgledaju izvjesni:

- BTC je počeo s radom 2006. godine.
- Očekuje se u bliskoj budućnosti i plinovod BTE (Baku-Thbilisi-Erzurum), za transport plina iz Azerbajdžana u Tursku.
- Amerikanci razmišljaju i o naftovodu na potezu od Samsuna do Ceyhana, kojim bi se transportirala nafta s Crnog mora na Mediteran. Također razmišljaju o plinovodu iz Iraka, preko Turske u Europu.

Partneri u Nabucco projektu (OMV, MOL, BOTAS, BULGARGAZ, TRANSGAZ) vodili su razgovore s Totalom o ulasku u konzorcij, ali su razgovori prekinuti (<http://energybusiness-review.com>). Ukupna investicija se očekuje na razini 6 mlrd \$.

Ideja Nabucco projekta niknula je na europskim promišljanjima s jedne strane o značajnim zalihama u zemljama Kaspijske regije, a s druge o diverzifikaciji izvora opskrbe.

Procjene da neke zemlje Kaspijske regije (Azerbajdžan, Kazahstan, Turkmenistan, Iran) imaju 34 000 mlrd m³ rezervi plina, bile su vodilja u planiranju projekta Nabucco.

Nabucco je projekt plinovoda koji je predviđen za transport plina iz Kaspijske regije u Europu, duljine 3 300 km, s planiranim početkom gradnje u 2009. i početkom rada u 2011. godini.⁷

Studija izvodljivosti koju je sačinila konzultantska tvrtka BCG – Boston Consulting Group (izvor: B & BSPA, 20.04.2004.), predvidjela je da će pet tvrtki iz pet zemalja (Austrija, Mađarska, Rumunjska, Bugarska, Turska, odnosno tvrtke iz tih zemalja: OMV, MOL, TRANSGAZ, BULGARGAZ i BOTAS,) izgraditi cjevovod od Irana do Austrije, svaka s po 20% učešća u investiciji od 4,6 do 5 milijardi \$, za kapacitet od 20-28 milijardi m³/g.^[op.autora 7] Azerbajdžanska tvrtka SOCAR je izrazila namjeru da bi se pridružila navedenoj grupi tvrtki iza 2012. godine, kad očekuje da će raspolagati s proizvodnjom od preko 20 mlrd m³/g plina.

Količina od 11-12 mlrd m³ potrošila bi se uz trasu, a 13-14 mlrd m³ bi išlo u plinsko raskrižje/skladište u Baumgartenu. U vrijeme izrade Studije predvidalo se da će projekt biti gotov u 2011. /2012. godini.

Osim što su neke od pet spomenutih zemalja usporile projekt, sukob Irana s međunarodnom zajednicom dovodi Nabucco projekt u pitanje za dulje vrijeme, budući da Azerbajdžan nema dovoljno plina za ugovaranje a Gazprom je otkupio plin u Kazahstanu i Turkmenistanu.

Dobava tim pravcem bi dala do 15% navedenih količina za Europu. Tijekom 2008. godine čine se novi napori da oživljavanje Nabucco projekta.

Sredinom 2004. godine objavljeno je u tisku da je LUKOIL kupio od ENI-a udio u plinskom odobalnom polju Shakh Deniz, u vodama Azerbajdžana. Projekt Nabucco koji je nastao na ideji opskrbe Europe plinom iz Kaspijske regije, oslanjao se velikim dijelom upravo na proizvodnju iz Shah Deniz-a.

Nakon zastoja projekta Nabucco uzrokovanog inicijativom Gazproma za gradnju konkurentskog South Stream projekta, snažno podržanog i od samog ruskog Predsjednika ali i od strane Turske i Mađarske, Europska komisija inicirala je nastavak rada na projektu Nabucco. (www.argusmediogroup.com, str 3, 20.9.2007.) Tako sada plan predviđa početak gradnje u 2009. godini a završetak prve faze u 2012. godini. Početni kapacitet je predviđen za dobavu 15 mlrd m³/g, a konačni bi trebao biti 31 mlrd m³/g. Dok je prva faza predviđena za tržišta učesnika u projektu (OMV, MOL, BOTAS, BulgarGaz i Tranzgas, svaki s 20% učešća), 16 mlrd m³/g iz druge faze predviđeno je za druge kupce. Izvori opskrbe su predviđeni iz šest zemalja: Azerbajdžan, Iran, Irak, Egipat, Rusija i (možda) Kazahstan.

Projektu Nabucco se uz navedene tvrtke priključio i njemački RWE (Energy in East Europe, Issue 133, February 15, 2008, str 7). Namjeru uključenja u projekt imao je i Gaz de France. Turska je to spriječila iz političkih

7 Najnoviji podaci objavljeni u World Oil, July 2008, govore o investicijskim troškovima od 7,9 mlrd €.

razloga, radi izjave Predsjednika Sarkozyja o nepravdi Turske prema Kurdima tijekom Prvog svjetskog rata.

U International Gas Reportu (Issue 603, July 2008, str 1) čelnik OMV-a Rutenstorfer kaže da je naizvjerna opskrba projekta Nabucco iz Kaspijske regije jer nema dostatne ponude te da bez uključivanja Irana i Iraka projekt nema budućnosti. No, paradoks je tim veći što se Gazpromov konkurentski projekt Južnog toka velikim dijelom naslanja na plin iz Kaspijske regije gdje je u Kazahstanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu otkupio proizvodnju plina i transportira ju u Europu. Zakupljeno je ukupno oko 70 mlrd m³/g.

Za sada Nabucco i Južni tok ostaju takmaci. Kad ti projekti ne bi imali geopolitičku pozadinu, bilo bi moguće pomišljati na njihovo spajanje u jedinstveni projekt i korištenje izvora obadva projekata. Slabljenje ekonomskih moći potencijalnih investitora nakon pada cijena nafte, mogla bi tome ići u prilog.

Usporavanje Nabucco projekta je opaženo već u 2005. godini. Tada je objavljeno (Energy in East Europe, Issue 76/11 November 2005, p. 4) da su nastali problemi u Turskoj zbog nesuglasica oko korištenja postojećeg kapaciteta i opsega daljnjeg ulaganja. No pojavio se i problem raspoloživog plina jer je postalo očito da plin iz Irana, uz iransko sukobljavanje sa Svjetskom zajednicom oko nuklearnog programa (i njegovih ciljeva i kontrole), nije izvjestan u doglednom vremenu, a plin iz Azerbajdžana nije dostatan za projektne potrebe i rentabilnost projekta.

U travnju 2008. objavljeno je da je Benita Ferrero-Waldner, europska povjerenica za vanjske poslove, izvjestila o postignutom dogovoru u Turkmenistanu o opskrbi s 10 mlrd m³/g plina, uz uvjet povećanja europskih ulaganja u plinovode i istraživanja u toj regiji, ali pod uvjetima da se istraživačke koncesije dobiju na natječajima. Taj izvor opskrbe jača poziciju Nabucco projekta ali dodatni uvjet sve relativizira.

5.1 Južni (po)tok

U sredstvima informiranja engleska riječ stream često se prevodi kao potok, ali je ispravno koristiti riječ tok. Radi se o energetskom, odnosno plinskom toku.

Južni tok, novi opskrbeni pravac iz Rusije po dnu Crnog mora, prema jugoistoku Europe trebao bi graditi Gazprom i talijanski ENI te j.v. partneri iz zemalja kroz koje će plinovod prolaziti, trebao bi se gra. Trasa je dugačka 900 km, kapacitet 30 mlrd m³/g a ulaganja 5,5 milijardi \$. Rok završetka je 2010. godina. Nakon Bugarske, plinom bi se opskrbljivale Rumunjska, Srbija, Mađarska i Austrija, a drugi krak bi iz Bugarske išao preko Grčke i Otranta u Italiju. Prema najnovijim planovima kapacitet plinovoda bi se mogao udvostručiti kako partneri namjeravaju povećati opseg cijelog projekta.

Što se tiče nastavka plinovoda iz Burgasa preko Jadrana, dvije su ideje: prva je TAP (Trans Adriatic Project) koji razvija švicarski EGL, a druga je Poseidon plinovod koji razvijaju EDISON i grčka DEPA. EGL je u TAP-u od ukupno 10 mlrd m³/g kapaciteta rezervirao 5,5 mlrd m³/g, s tim da 4,5 ostaju na raspolaganju drugim korisnicima. TAP bi išao preko Albanije, računajući na opskrbu iz Južnog toka.

Budući da je Nabucco kasnio, razmatrale su se i te druge opcije kroz Tursku i Grčku i pripreme projekata su uznapredovale.

Mađarska kao jedan od prvih partnera u Nabucco projektu također se pridružila konzorciju za razalizaciju plinovoda Južni tok. Objavljeno je da su Gazprom i MOL (Novi list od 16.9.2006.) financirali studiju izvodljivosti za Južni tok. Iz kojeg se razloga MOL pridružio projektu Južni tok, iako je ranije čvrsto podržavao Nabucco u kojem je vidio mogućnost diverzifikacije izvora i pravca dobave plina? Da li zbog neizvjesnosti Nabucca, nasuprot snažnim poticajima za realizaciju Južnog toka?

Mađarska podrška Južnom toku relativizirana je tijekom rujna 2007. godine, kad je Premijer (Gyurczany) podsjetio da uz sadašnju ovisnost od 80% o ruskom plinu trebaju diverzifikaciju opskrbe te se založio za ubrzavanje odlučivanja o projektu Nabucco (INA, Informacije br 12-8-07/18.09.2007.). Mađarska je u položaju da ne odbija niti Južni tok ali niti Nabucco.

Gledajući te događaje iz INE, realizacijom Nabucco projekta omogućila bi se dodatna opskrba iz tog plinovoda preko Mađarske, nakon 2011. a vjerojatno iza 2015. godine. Kako je Nabucco projekt predviđao krak za opskrbu Izraela, preko Sirije, u slučaju daljnjih uspjeha istraživanja INE u Siriji i rasta proizvodnje plina, ostvario bi se prostor za opskrbu i hrvatskog tržišta tim plinom, naravno zamjenom plina.

5.2 Sjeverni tok

Nakon što je Gazprom, zajedno s E.ON-om i BASF-om ušao u projekt North Stream, sjevernoeuropski plinovod preko Baltičkog mora kojim će se dovesti plin za Njemačku i sjeverno-europske zemlje, u količini od 55 milijardi m³/g, trasom dugačkom 1200 km (a navedene tvrtke investiraju u omjeru: Gazprom 51% i njemački partneri po 24,5%), ruski dobavljač je znatno učvrstio svoju tržišnu poziciju u EU.

North Stream bi trebao stajati oko 9 milijardi €, a biti u radu 2012. godine. Gradnjom tog plinovoda Rusija želi izbjeći tranzit preko Ukrajine, Poljske, Litve, zbog čega su Poljska, Litva, Latvija i Estonija istaknule da je North Stream neprihvatljiv za njih. Nakon toga, javljaju se Danska, Švedska i Finska sa svojim strahom za okoliš. (Miho Dobrašin: Estonija ne dopušta gradnju North Streama u svojim vodama, Poslovni dnevnik, 21/22 IX.2007., str 23). Novije informacije (Energy in East Europe, Issue 144, July 18, 2008, str. 68) govore o nekim kašnjenjima, ali ne dovode konačni rok u pitanje. Dapače, krajem 2011. godine očekuje se početak transporta na razini 50%-tnog kapaciteta, a 2012. s punim kapacitetom.

5.3 Transjadranski plinovod i Jadransko Jonski odvojak

Hrvatska, Crna Gora i Albanija su 25.9.2007., na ministarskoj razini potpisale deklaraciju o gradnji Transjadranskog plinovoda (Transadriatic Pipeline, TAP) s Jadransko Jonskim odvojkom (Ionian Adriatic Pipeline, IAP) prema Hrvatskoj. (www.business.hr, 25.9.2007.) TAP bi imao duljinu od 880 km na relaciji Solun-Fiera, za kapacitet od 10 mlrd m³/g početnog i 20

mlrd m³/g konačnog kapaciteta. Ulaganja su predviđena u iznosu od 2,2 milijarde \$. Investitori u TAP su švicarska energetska tvrtka EGL i norveški StatoilHydro. Za njegovu realizaciju preduvjet je završetak plinovoda između Turske i Grčke, u 2008. godini. Jadransko Jonski odvojak trebao bi biti završen do 2012. godine, s kapacitetom 5,5 mlrd m³/g. Udaljenost od Fiere do Ploča je oko 400 km (170 km u Albaniji, 100 km u Crnoj Gori i 130 km u Hrvatskoj). Kako bi taj pravac bio građen za 5,5 mlrd m³/g, što jest uvjet donjeg praga rentabilnosti, postavlja se pitanje tržišta za takav kapacitet.

Neki izvori govore da je EGL u 2007. godini potpisao s Iranom Memorandum o razumijevanju za dobavu 5,5 mlrd m³/g plina, dok bi za punu opskrbu StatoilHydro osigurao količine iz Šah Deniza, projekta u kojem je partner u proizvodnji.

Kako je već rečeno, ENI i Gazprom su također objavili (Petroleum Argus, vol XII, 26.06.2008, str. 1) da će zajedno graditi južni odvojak od gazpromovog Južnog toka, preko Grčke za Italiju. Tako se i u Grčkoj susrećemo s konkurencijom izvora i transportnih putova. Ona će biti razrješenja kroz konkurenciju brzine realizacije Južnog toka do Bugarske, 2015. godine. Tada zapadnoeuropski takmaci imaju prednost, ali uz uvjet da se realiziraju interkonektori između Turske i Grčke te spoj prema Italiji preko Albanije kao TAP ili/i kao IGI Posejdon, izravno iz Grčke u Italiju.

5.4 ITGI (Interconnector Turkey-Greece-Italy), IGI Posejdon (Interconnector Greece-Italy)

Dok je u gradnji ITGI (600 km kopnenog plinovoda i 206 km podmorskog koji ima ime Posejdon) investitor talijanski Edison, u IGI Posejdon ulažu i Edison i grčka Depa, s očekivanjem opskrbe iz Azerbajdžana (!). Računaju na 8 mlrd m³/g, a 80% je za potrebe Edisona. (Iz Azerbajdžana bi se transportiralo 14 mlrd m³/g, 3 mlrd m³/g za Gruziju i 11 mlrd m³/g prema Turskoj koja računa na 3-4 mlrd m³/g za svoje tržište.)

Međutim, čini se da ITGI može opskrbiti samo jedan od projekata, TAP ili TGI, pa bi se moglo zaključiti da će biti realiziran onaj koji ugovori kapacitet s interkonektorom. Za sada, netransparentno tursko ponašanje ne daje naslutiti daljnji razvoj tih dilema!

5.5 Interkonektor Mađarska - Hrvatska

INA, HEP i MOL su osmislili projekt uvoza ruskog plina preko Mađarske gradnjom plinovoda kapaciteta do 2,5 mlrd m³/g. Pregovori, u kojima je učestvovao i nacionalni operator transporta – Plinacro, završeni su 2006. godine. U takvim poslovima je uobičajeno da se u ugovor unese odgodna klauzula koja odgađa projekt do dobivanja suglasnosti opskrbljivača, u ovom slučaju Gazproma. Međutim, Gazprom je (na dva zahtjeva o dodatnoj opskrbi) dogovorio da nije u mogućnosti osigurati opskrbu prije 2013. godine.

Kako su u međuvremenu okončani međudržavni pregovori između ruske Federacije i Republike Hrvatske o prebijanju klirinškog duga, a ruska strana je u ime dugovanja preuzela obvezu isporuke termoenergetskog objekta za Sisak i cijevnog materijala za plinovod, činilo se logičnim očekivati da će ti pregovori promijeniti stav

Gazpoma o opskrbi plinom jer HEP, vlasnik i investitor buduće energane treba plin za nju, radi čega je i ušao u projekt uvoza plina (1 mlrd m³/g) preko Mađarske. Međutim, to se nije desilo.

U međuvremenu Plinacro u dogovoru s MOL-om reprogramira plinovod u Interkonektor a kapacitet podiže na 6,5 mlrd m³/g (!) s navodnim rokom završetka u 2010. godini. To otvara najmanje tri krupna pitanja:

- Pitanje opskrbe u roku i količini,
- Pitanje funkcije interkonektora – tko će ga i kako koristiti budući da MOL nikad nije dao odgovor o potrebi opskrbe iz prihvatnog LNG terminala u Hrvatskoj, a iz toga moraju proizaći i investicijski udjeli,
- Pitanje osiguranih količina dobave, jer takav skupi infrastrukturni objekt uvijek se gradi za poznate korisnike kapaciteta. Izgradnja unaprijed, kupce plina dovodi u podređenu poziciju u komercijalnim pregovorima za opskrbu plinom.

Može biti da je kapacitet određen s nekom maglovitom, deset godina starom nakanom napuštanja sadašnjeg uvoznog pravca iz Rusije, preko Slovačke, Austrije i Slovenije. Ali ući u takav projekt bez komparativne analize sadašnjih troškova (po jednom m³) i budućih, ne vodeći računa da je sadašnji transportni put dugoročno ugovoren pa bi napuštanje (u najmanju ruku) moglo izazvati plaćanje naknade ili transportnih troškova po klauzuli „puno za prazno“ do isteka ugovora.

I na kraju poruka. Prije otprilike deset godina između INE i onodobnog Ruhrgasa bili su vođeni razgovori o novom transportnom plinovodu preko Mađarske. Na kraju tih razgovora tražili smo i dobili ponudu za troškove novog dobavnog pravca. Oni su bili jednaki onima koje smo već plaćali. Tada je INA odustala od napuštanja sadašnjeg transportnog puta.

5.6 Plinovod Bijeli tok

Bijeli tok je izvorno nazvan GUEU, kratica od Georgija – Ukraine – European Union, položen po dnu Crnog mora između Gruzije i Krima, a kasnije preimenovan u White Stream, Bijeli tok. Ovaj plinovod je zamišljen kao drugi izvor opskrbe prije svega Ukrajine, u čijoj opskrbi je Gazprom u monopolnom položaju. Osnovana je i kompanija GUEU-White Stream Pipeline Company.

Plinovod je zamišljen kao 24" u podmorju i 48" na kopnu. Prema informacijama iz BBSPA Monthly Bulletin, November 15, 2007 (str. 18) predviđa se polaganje 100 km kopnenog plinovoda u Gruziji do Supse na obali Crnog mora, a onda se razrađuju dvije inačice:

- jedna do Krima, na udaljenosti od 650 km, a potom spajanje s ukrajinskim sustavom i ponovno spajanje preko plitkog dijela Crnog mora prema Rumunjskoj
- druga predviđa izravno polaganje po dnu Crnog mora od Supse do Konstance u Rumunjskoj (1 100 km). Ova inačica traži kompresorsku stanicu na moru.

Ovisno o konačnom izboru trase, investicijsko ulaganje se ocjenjuje na iznos od 2,5 do 3,5 milijarde US\$, uz kapacitet od 8,5 mlrd m³/g koji je moguć u petoj godini rada, dok bi u drugoj fazi količine porasle za dodatnih 8 mlrd m³/g. Na opskrbu se računa iz Azerbajdžana i

Tablica 3-7. Postojeći i planirani europski opskrbeni plinovodi za razdoblje 2005. – 2015. (mlrd m³)

plinovodi	trasa	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Northern lights	Rusija-Bjelorusija-Ukrajina	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38
Brotherhood	Rusija - Ukrajina	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35
Progres	Rusija - Ukrajina	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35
Union (Soyuz)	Rusija - Ukrajina	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35
Yamal-Europe	Rusija – Bjelorusija	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
Blue Stream	Rusija – Turska	6	8	10	12	14	16	16	16	16	16	16
Transmed	Alžir – Tunis – Italija	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27
Duran Farrell	Alžir – Maroko – Španjolska	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13
Green Stream	Libija - Italija	6	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
Postojeći ukupno		216	220	222	224	226	228	228	228	228	228	228
Langeled	Norveška – V.Britanija			20	20	20	20	20	20	20	20	20
TGI	Turska – Grčka – Italija				2	2	4	4	8	8	8	8
Transmed exp.	Alžir – Tunis – Italija				3	7	7	7	7	7	7	7
Medgaz	Alžir – Španjolska					8	8	8	8	8	8	8
Galsi	Alžir – Italija					8	9	10	10	10	10	10
NEGP	Rusija – Njemačka						27	27	55	55	55	55
Nabucco	Turska - Austrija									25	25	25
U projektnoj fazi ukupno				20	25	45	75	76	108	133	133	133
SVEUKUPNO		216	220	242	249	270	302	303	335	360	360	360

Izvor: Pavlović, Vištica, Babić: „Prikaz razvoja liberalizacije europskog plinskog tržišta“ (Plin, 1/2007, ožujak 2007.)

drugih odredišta u Kaspijskoj regiji. Za drugu fazu treba položiti novu, drugu cijev promjera 24". Treća faza je krajnje optimistična i računa na dodatnih 16 mlrd m³/g. Dakle, ukupni kapacitet bi dosegao 32,5 mlrd m³/g. Zanimljivo je da u stručnoj periodici nema podataka o početku izgradnje i rada, a niti o investitorima.

5.7 Nova tržišta za plin; Plinovod Turkmenistan – Afganistan – Pakistan – Indija (TAPI)

International Gas Report (Issue 596, April 2008, str 3-4) izvijestio je o sastanku održanom u Istanbulu 22. travnja 2008., na kojem se dogovarala izgradnja plinovoda TAPI, dugačkog 1 680 km, promjera 56", od polja Daultabad-Donmez u Turkmenistanu do Indije. Ta polja, otkrivena još 1990. godine imaju rezerve od 13 000 mlrd m³ plina. Ako je to točno, moglo bi se govoriti o ogromnom proizvodnom potencijalu do 50 mlrd m³/godišnje.

Investicijska ulaganja se ocjenjuju na 6-7 mlrd US\$.

Plinovod se planira za ukupno 30 mlrd m³/g, kroz 30 godina, podjednako za Indiju i Pakistan.

Vlada Afganistana očekuje tranzitnu naknadu u iznosu od 300 mil US\$/g.

Glede cijena, Turkmenistan je u siječnju 2008. godine bio zadovoljan s ponudnom cijenom Kineza od 195 US\$/1000 m³.

Velika potrošačka tržišta kako za naftu tako i za plin, poput Indije i Kine nude proizvođačima diversifikaciju tržišta prodaje i njihovu konkurenciju. Raspoložive

količine za Europu se smanjuju a pregovaračka snaga Gazrpoma raste.

Autori Pavlović, Vištica i Babić u radu „Prikaz razvoja liberalizacije europskog plinskog tržišta“ (Plin, 1/2007, ožujak 2007.) donose pregled svih postojećih i planiranih plinovoda za opskrbu Europe plinom.

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Do prije desetak godina mnogi su smatrali da je geopolitika otišla sa scene s dvadesetim stoljećem. Nasuprot tome, autor ovih redaka je uvjeren da je došlo vrijeme simbioze geopolitike i energetike. Unatoč procesima globalizacije na neoliberalnom konceptu, teško se može objasniti protekli rast cijena nafte kao i pad u drugom polugodištu 2008. na šezdesetak, a potom i 35 dolara po barelu. Odnos ponude i potražnje ne daje dostatno objašnjenje. Na visokim cijenama se oporavilo rusko gospodarstvo. Time je uklonjena prijetnja od destabilizacije Rusije i gubljenja kontrole nad vojskom i nuklearnim arsenalom. Istodobno su se razvila tržišta Kine, Indije ali i potrošnja roba i energenata. Visokim cijenama nafte "ohlađen" je gospodarski rast Kine i Indije, a time i neke prijetnje (Kina, Iran, Venezuela). Smanjene cijene nafte, i njih kao i Rusiju, pogađaju po osnovi visoke ovisnosti o prihodima od prodaje nafte i plina.

Finacial Times je 15. travnja 2008. prenio mišljenje "jednog od energetskih čelnika u Rusiji", da najveći svjetski proizvođači ne mogu zadovoljiti obilnu azijsku potražnju za naftom. U trenutku kad je to objavljeno, cijena nafte je prelazila 112 US\$/bbl. U nastavku istog

napisa citiraju L. Feduna, potpredsjednika Lukoila koji kaže da je ruska proizvodnja 2007. godine s gotovo 10 milijuna bbl/dan najveća moguća te da smatra da je to vrh proizvodnje. Prenjeli su i poziv ruskog ministra za energetiku, V.Kristenka na smanjenje poreza „jer se ušlo u stagnaciju, na vrhu životne krivulje proizvodnje nafte, kada bez novih investicija u istraživanje i razradu nema povećanja proizvodnje“.

Promjene u vodstvu Rusije, s D.Medvedevim kao Predsjednikom Rusije i V. Putinom na mjestu Predsjednika Vlade, neće donijeti promjene u strategiji prema naftnom setkoru u Rusiji. Naprotiv, može se očekivati da će se nastaviti svi trendovi koncentracije i učinkovitog korištenja naftnog sektora za potrebe ostvarenja geopolitičkih ciljeva, ali s manje agresivnost u preuzimanju tvrtki u Europi. Prioritet je, bez sumnje, učvršćenje na poziciji druge velesile. Tako se treba razumjeti i podatak koji je nedavno (2008.) dao zamjenik V.Putina, Sergej Ivanov, da će investicije u infrastrukturu rasti sa 2,5% BDP na 4,0% BDP. Uz to, državni udio u ukupnim investicijama je između 40 i 45%. To je državni kapitalizam koji objašnjava sadašnjost i budućnost ponašanja.⁷⁰

Trebalo bi vjerovati da nacionalne države s pozicije ekonomskog nacionalizma s konceptom „zero summ“, tj. koje traže razvoj svoje nacije na štetu drugih, nemaju u globalnoj ekonomiji nikakvu perspektivu.¹⁷

Tijekom 2008. godine već spominjani Leonid Fedun obnovio je inicijativu Iraka iz 2000. godine o potrebi da se za transakcije na tržištu nafte dolar zamijeni drugom valutom. Kada je Sadam Husein prijetio prodajom nafte za druge valute, neki su to uzimali kao pravi povod za slijed događaja koji se završio vojnom intervencijom i zbacivanjem Sadama Huseina.

Plaćanje nafte američkim dolarima koje se ustalilo u vrijeme naftnog šoka 1973. godine te američkog dogovora sa Saudijskom Arabijom, omogućilo je SAD-u „besplatan ručak na račun svjetskog gospodarstva“. Potrebe za dolarima su SAD rješavale tiskanjem dolara, s krajnjim rezultatom rasta vanjskog duga. Taj deficit je narastao na blizu 500 milijardi dolara i gubljenjem polovice vrijednosti dolara od 2000. godine. Ako bi se trgovalo košaricom valuta i ako bi to prihvatila Kina i zemlje izvoznici, uz Venezuelu koja to već primjenjuje, to bi bio početak kraja američke gospodarske dominacije.

U situaciji kad se financijska kriza počela preljevati na rusko gospodarstvo, pitanje je da li će Rusija biti u mogućnosti ostvariti prijetnje i predvoditi rušenje svjetskog monetarnog sustava s dolarom kao svjetskom valutom. Neki zapadni komentator reče da je pred Rusijom vrijeme pomirbe s činjenicom da nije supersila već samo sila.

S motrišta hrvatskih energetskih potreba, postoji spoznaja o uveznoj ovisnosti. Zelena knjiga energetske strategije RH u nacrtu je uvažila ista temeljna načela koja ima i EU. Međutim, kao i u svakoj strategiji, njena provedba u prostoru i vremenu jako je ovisna o politici. U toj provedbi se kriju opasnosti kašnjenja, gubljenja šansi za neke projekte ali i neracionalno trošenje na krivo dimenzionirane i time nepotrebne projekte. Možda politika ima razloge da pusti „cvjetanje stotinu cvjetova“, međutim već je isteklo vrijeme u kojem se mora

omogućiti odabir. To tim više što iza projekata uglavnom stoji privatni a ne državni kapital.

Svi oni koji promišljaju opskrbu hrvatskog tržišta energentima, odnosno naftom i plinom, od državnog vodstva do privrednih subjekata, suočeni su s izuzetno kompleksnim odlukama. Srednjoročno gledano, opskrba naftom ne bi trebala biti upitna. Tržište nafte, što se dostupnosti tiče, nije problematično. Opskrba cjevovodnim transportom s tranzitom preko teritorija RH donosi prednosti kako u povećanoj sigurnosti opskrbe, tak i u geopolitičkom značaju države. Državno vodstvo snažno podupire PEOP projekt a i prema Družbi Adriji pokazuju razumijevanje.

Međutim glede prirodnog plina, nema slobodnih kapaciteta koji bi omogućili značajno veću opskrbu u srednjoročnom razdoblju. Za dugoročno razdoblje zapljuskuju nas novi projekti transporta plina od kojih neki prolaze i kroz RH. Njih je nužno analizirati i donositi pravodobne odluke.

Neki od projekata kao što je LNG prihvatni terminal odugovlače se, pa mu je početak rada najranije moguć u 2013. godini.

U istom horizontu bi mogao biti gotov inetkonektor Mađarska – Hrvatska, ali za njega nije osigurana opskrba plinom.

Južni tok, sada i po provjerenim informacijama, bez obzira na konačni izbor trase preko Mađarske ili čak preko Hrvatske, neće biti u radu prije 2015. godine.

Jadransko Jonski plinovod, pod uvjetima da se definira trasa preko RH, mogao bi biti u radu najranije 2013. godine. Međutim može li potrebna potrošnja od najmanje 4,5 mlrd m³/g biti osigurana na njegovoj trasi?

Ako INA, HEP i Pinacro investiraju 25% kapitala u prihvatni LNG terminal, u 2013. godini bi imali na raspolaganju 2,5 mlrd m³/g dodatnog kapaciteta. S dugoročno ugovorenim uvozom iz Rusije, ako Gazprom pristane na produljenje ugovora iz 2010. godine te uz domaću proizvodnju, hrvatsko tržište bi u 2013. godini raspolagalo s 5,5 mlrd m³ plina. Ako bi se izgradio i interkonektor Mađarska - Hrvatska sa rečenih 5,5 mlrd m³ ali bez osiguranog izvora opskrbe, tko će snositi troškove neiskorištenog kapaciteta? Ako bi se u istom horizontu realizirao Jadransko Jonski plinovod, radi se o dodatnom izvoru. Redundancija kapaciteta je očigledna. Oni koji budu ulagali u bilo koji od kapaciteta, da bi mogli osigurati povrat uloženog kapital moraju koristiti izgrađenu infrastrukturu. Budući da u tranzitu i transportu, a posebno nakon procesa liberalizacije tržišta, ekonomije veličine djeluje punom snagom kapaciteti se moraju koristiti s 95-100%.

Ako nekome izgleda da je moguće realizirati bilo koji od projekata bez čvrstog dugoročnog ugovora koji znači i čvrste financijske obveze, u velikoj je zabludi.

Realizacijom Gazpromovog Južnog toka preko Srbije, Hrvatske i Slovenije, kome treba interkonektor Mađarska-Hrvatska? Ideje pojedinaca o napuštanju aktualnog tranzitnog pravca preko Slovačke, Austrije i Slovenije i korištenje inerkonektora ekonomski nisu opravdane. A kada bi se i prešlo na novi pravac, može li se preuzimati ruski plin na granici Ukrajine i Mađarske? Gazprom misli da ne može do iza 2013. Pa kad bi se to i

riješilo, interkonektor bi radio s manje od 25% kapaciteta. A uz to, opravdano se mora pitati da li će i tko će povećati udio ruskog plina u opskrbi Hrvatske. Barem u razmatranom vremenskom razdoblju. Poslije 2015. / 2016. godine treba očekivati gotovost druge faze prihvatnog LNG terminala iz kojeg će hrvatski partneri moći povući do 4 mlrd m³/godišnje plina. Taj se kapacitet doduše može iznajmiti. Ali u Hrvatskoj, u tim horizontima, treba percipirati potpuno otvoreno energetska tržište, tržišne cijene i poštivanje ostalih obveza energetske direktiva.

Ako se zaista hoće omogućiti odlučivanje energetskim subjektima koji snose sve rizike, potrebno je ubrzati prerastanje iz sadašnjeg „tržišta“ s administrativno ograničenim cijenama, te dati čvrste garancije politici ispravljanja dispariteta cijena u realnom vremenu.

Jednako je važno da se programira uvođenje na tržište pravnih subjekata koji i sada imaju pravo uvoza a znade se da iza 2011. godine jedini uvoznik plina neće imati tržišni obuhvat od 100%.

Prekid tranzita ruskog plina preko Ukrajine u siječnju 2009. pokazao je da zapadni dio EU nije bio vitalno ugrožen. Ugroza je pogodila pojas zemalja-novih članica EU koje leže između Baltika pa do tzv. Balkana, s Grčkom na jugu. To su zemlje koje posve ovise o ruskom plinu ili barem velikim dijelom.

U horizontu do 2015. godine, uz dovršenje NEGP plinovoda i novih terminala za prihvatanje ukapljenog prirodnog plina na obalama zapadne i južne Europe, zapadna Europa neće imati problema u opskrbi. Najugroženije područje je skup zemalja u srednjoj Europi i jugoistočnoj Europi, uključivo s Hrvatskom.

Projekti u koje su uprte oči i Hrvatske su i dalje neizvjesni. LNG terminal u Hrvatskoj još uvijek nije dobio zeleno svjetlo Vlade RH. Nabucco, iako je dobio snažnu potporu u siječnju u Bruxellesu, nije posve izvjestan. TAP računa na iste izvore kao i Nabucco. Južni tok je na dalekom horizontu, a i u slučaju da se ostvari to može biti iza 2015. godine. Uz to on ne zadovoljava načelo diversifikacije. I na kraju ali ne i posljednje, ponuda opskrbe iz Južnog toka je uvjetovana i ograničena po količini.

Dugoročna opskrba hrvatskog tržišta u dogledno se vrijeme mora definirati po izvoru i dobavnom pravcu. Svi projekti o kojima se u Hrvatskoj raspravlja se ne mogu zaključiti jer oni nose više od 15 milijardi m³/g u horizontu 2020. godine, što je nerealno.

Kakve god bile konačne odluke, za nadati se da će uvažiti temeljene postulate sigurnosti opskrbe, vodeći računa o geopolitičkim komponentama odluka.

Autor:

Dr.sc. **Stevo Kolundžić**, INA d.d., Av. V. Holjevca 10, 10020 Zagreb
Tel. 01/6450401
Fax. 01/6452401
e-mail: stevo.kolundzic@ina.hr

UDK : 620.9 energetika

553.98 ležišta nafte i plina, rezerve
622.276/.279 pridobivanje-proizvodnja nafte i plina
327 međunarodni odnosi, geopolitika